

Vygantas Vareikis

## Rytų frontas iš arti: viršilos Petro Plevoko dienoraštis

Kaip skelbia nekrologas, kurį pasirašė SS ir policijos vadas Lietuvoje generolas Lucjanas Wysockis, Lietuvos policijos apsaugos bataliono vyresnysis viršila Petras Plevokas kario mirtimi žuvo fronte kovodamas su bolševikais<sup>1</sup>. Drėgmės apgadintą dienoraštį rusų kareiviai rado 1942 m. vasario 28 d., kaip įrašyta dokumento viršuje, „pas užmuštą karininką Semionovo kaime, Drogobuženovo rajone“. Jau vėliau NKVD tardytojai, skaitydami šį dienoraštį ir, matyt, ieškodami „tėvynės išdavikų“, pasibraukė juos ypač dominčius faktus bei visas kareivių ir karininkų pavardes. Septintojo dešimtmečio pabaigoje „Švyturys“, kuris tada buvo KGB ruporas, išspausdino keletą P. Plevoko dienoraščio fragmentų, iliustruodamas įprastinius ideologinius teiginius, kad Lietuvos „buržuaziniai nacionalistai“ tarnavo vokiečių fašistams.

Kaip viršilos P. Plevoko dienoraštis atsirado Lietuvos ypatingajame archyve (toliau – LYA), kur jį ir aptiko Klaipėdos universiteto docentė Arūnė Arbušauskaitė? Kaip lietuvis viršila atsidūrė Rytų fronte ir sutiko savo mirtį Rusijos sniegynuose – kažkur laukuose netoli Viazmos?

Kaip rašo „Žiemgala“, renkanti duomenis apie kraštiečius, spaudos bendradarbis P. Plevokas gimė 1905 m. liepos 7 d. Pasvalyje, rašė apie nepriklausomybės kovas į „Savanorių žygius“. Mirė Rusijoje 1942 m. vasario 14 d.<sup>2</sup>

Po sovietų aneksijos 1940 m. rugpjūčio mėn. Lietuvos „liaudies“ kariuomenė buvo perorganizuota į Raudonosios armijos 29-ąją teritorinį šaulių korpusą. Vokiečiams įsiveržus į Lietuvą, iš 7–8 tūkst. šio korpuso karių pabėgo apie 6500 kareivių ir karininkų.

Nespėjusieji pabėgti, saugomi kitų 11-osios sovietų armijos dalių iš Pabradės ir Švenčionėlių vasaros stovyklų, buvo priversti atsitraukti Polocko link. Rusijos gilumoje iš jų 1941 m. gruodžio pabaigoje buvo pradėta formuoti 16-oji lietuviškoji šaulių divizija. „Lietuviška“ ji buvo labiau savo pavadinimu<sup>3</sup>.

Vokiečiai, aiškiai deklaruavę, kad lietuvių valstybės kūrimasis ir savarankiški lietuvių kariniai junginiai yra nepriimtini, lietuvių kariams pasiūlė arba stoti savanoriais į savisaugos batalionus, arba eiti į karo belaisvių stovyklas kartu su rusų belaisviais. Atrodo, jog tada, kai 1941 m. rugsėjo 8 d. vokiečiai paleido lietuvių, latvių, estų, baltarusių, ukrainiečių ir vokiečių iš karo belaisvių stovyklų, P. Plevokas perėjo nuo belaisvio prie apsauginio statuso. Europos tautos nacių klasifikacijoje buvo skirstomos į „*wehrwürdig*“ – „vertas“ nešiotis ginklų ir „*unwürdig*“ – „nevertas“ to daryti. Lietuviams, kaip „nevertiems“ būti vokiečių sąjungininkais, skirtas tik pagalbinės policijos vaidmuo. Rytų fronte 16-ajai „lietuviškajai“ šaulių divizijai taip pat teko abejotina garbė kautis fronte.

1941 m. rugsėjo pradžioje lietuvių policijos batalionai buvo pasiųsti į Baltarusiją, Ukrainą ir Rusiją. Kai kurie jų kovojo su bolševikų partizanais, kai kurie dalyvavo civilių gyventojų žudynėse, kai kurie, kaip tas, kuriame tarnavo viršila P. Plevokas, lydėjo nuo fronto linijos į stacionarias stovyklas rusų karo belaisvius. Vyrų į vokiečių policijos batalionus stodavo nebūtinai dėl ideologinių priežasčių – siekio „kovoti su bolševizmu“. Jie stodavo daugiau dėl algos, aprūpinimo maistu ir rūbais – tai leisdavo algą atiduoti šeimos nariams Lietuvoje, kurie galėdavo gauti butą ir nemokamo kuro, papildomų maisto kortelių bei turėdavo galimybę apsipirkti be eilės.

Okupantai buvo okupantai. Kai 1941 m. birželio mėn. vokiečiai įžygiavo į Lietuvą, anot diplomato Petro Klimo, „košmaras išsiskleidė. Maskvos letena nuslinko nuo sužalotos ir nukankintos tėvynės [...], visa visuomenė be išimties džiūgavo, kad Hitleris bent tuo pasipelnys žmonijai, pabaigęs su ta Europos šmėkla ir destruktijos židiniu“<sup>4</sup>. Po metų Vilniuje Štralio kavinės sodelyje kabėjo nurodymas, draudžiantis į sodelį užėti lietuvių kareiviams. „Vadinasi, – pripažino senas vilnietis Rapolas Mackonis, – prancūzų, belgų, kroatų ir kitų tautų savanoriai kovose prieš bolševizmą gali užėti ir gauti bokaļą alaus. Uždrausta užėti tik lietuviams. Toksai draudimas galioja ne kurioje kitoje valstybėje, bet Lietuvoje. Iš tikrųjų sunku sugalvoti didesnis pasityčiojimas iš tautos, kuri pirmoji stoji šalia vokiečių kariuomenės prieš bolševizmą. Turėjo progą vokiečiai laimėti Europos tautas, bet to nesugebėjo padaryti ir to niekuomet nepadarys.“<sup>5</sup>

1941 m. lapkričio 1 d. SS reichsführeris Heinrichas Himleris nurodė, kad visa užimtų Rytų sričių policija, kurioje tarnavo vietos gyventojai, būtų sujungta į vieningus policijos dalinius (*Schutzmannschaften*). Lapkričio 12 d. P. Plevoko dienoraščio įrašė skaitome:

„Garbinga diena. 10 val. išrikiuoja ir nuveda į komendantūrą. Čia vokiečių vyresnysis lttn. per mūsų dolmečerį garbingai perskaito pasižadėjimo tekstą ir aktą, kuriuo mes paleidžiami iš belaisvių ir priimami tarnybon į vokiečių kariuomenę. Pasirašau pasižadėjimą, ir išduoda raiščius ant rankovių su užrašu: „Im Dienste der Deutsche Wehrmacht.“

Šiuose policijos batalionuose, kurie buvo pavaldūs Vokietijos kariuomenės fronto vadui, priežiūros karininkais buvo skiriami tik vokiečiai. Pagal paskirtį policijos batalionas, kuriame tarnavo viršila P. Plevokas, priklausė policijos apsaugos batalionų kategorijai (*Schutzmannschaft-Wacht-Battalione*), kurie savo ruožtu buvo pavaldūs vermachto apsaugos divizijoms (*Sicherungsdivision*). Nėra žinoma, kuriame batalione tarnavo P. Plevokas, aišku tik tai, jog šis batalionas saugojo karo belaisvių stovyklas (dulagus)<sup>6</sup> puolimo prie Maskvos metu nuolat kursuodamas strategiškai svarbia Možaisko–Gžatsko–Viazmos–Smolensko geležinkelio linija.

„Niekas ypatinga, – įrašo P. Plevokas lapkričio 13 d. – Parėję žmonės, lydėję belaisvius, pasakojo baisius vaizdus. Šiandien šaltis siekia –17 laipsnių, taigi labai šalta, o šaltis belaisviui neša mirtį. Juos iš Viazmos stovyklos gabena sunkvežimiuose į Smolenską. Nugabenta ant vieškelio pusė 4 ryto. Kol sulaukė sunkvežimių, tai daug belaisvių sušalo, o iš sušalusių gyvieji atima rūbus iki nuogumos, pasitaikė, kad dar buvo nurengti ir pusgyviai. Apšalę lindo prie sukurtų laužų, kur krito, ant jų ir sudegė. Mūsiškiai šiandien pusgyvius ir bandančius pabėgti sušaudė, apie 100 rusų. Po pietų eidamas tikrinti tarnybos pamačiau rusų belaisvį, matyt, bandžiusį pabėgti, ir slapstėsi, bet apšalo kojas ir rankas. Negalėdamas eiti, šliaužė per sniegą į artimiausią gyvenamą butą, man jį užkalbinus vos pratarė žodį, atrodė labai baisiai, pasiūliau jam eiti į lagerį, bet jis eiti negalėjo. Nuėjau nuo jo palikęs jį Dievo va-

liai. Juk tokių šiandien šimtai gulėjo. Nieko baisaus, juk karas eina. Eina gandai, kad greitai išvyksime iš Viazmos.“ Nieko ypatingo ir nieko baisaus... Mums, išlepintiems virtualių televizinių karo vaizdų, visa tai skaityti gal kiek nejauku, tačiau tada, karo beprotybėje, viskas buvo paprasčiau – fizinio išlikimo klausimas užgožė kitus jausmus.

Už karo belaisvius buvo atsakinga Vyriausioji vermachto vadovybė (OKW) ir Vyriausioji kariuomenės vadovybė (OKH). OKW Karo belaisvių skyriui buvo pavaldūs skyrių viršininkai okupuotuose kraštuose. Viršilos P. Plevoko apsaugos batalionas paimdavo karo belaisvius iš vokiečių dalių prie fronto linijos (laikinų belaisvių surinkimo punktų) į dulagus, nuveždavo juos į krašto gilumą, ten belaisviai buvo paskirstomi į oflagus (karininkų stovyklas)<sup>7</sup> ir stalagus (eilinių kareivių stovyklas)<sup>8</sup>. Dulaguose neegzistavo jokios belaisvių apskaitos pagal pavardes, jokių priėmimo ar tolesnio siuntimo sąrašų, tad nebuvo labai svarbu, kiek belaisvių pateks į stovyklas, kuriose buvo vedamos supaprastintos kortelės. P. Plevokas, į susidariusią padėtį žvelgdamas kareivio akimis, nežinojo, kad, spalio mėn. po Briansko ir Viazmos mūšių į vokiečių rankas patekus 662 tūkst. belaisvių, buvo nutarta juos marinti badu. 4-osios tankų divizijos, kurios veikimo lauke buvo P. Plevoko batalionas, zonos dulaguose esantys belaisviai gaudavo vos po 321 g duonos per dieną. Vokiečių vadovybė kategoriškai teigė, jog „kiekvienas maisto produktas, duotas belaisviui neteisingai arba per daug, yra atimtas iš artimųjų tėvynėje ar vokiečių kareivių“<sup>9</sup>. Nenuostabu, jog nuo 1941 m. spalio iki 1941 m. gruodžio kas mėnesį vidutiniškai mirdavo 300–500 tūkst. karo belaisvių. Tačiau su kai kuriais belaisviais naciai elgdavosi kitaip. Balys Sruoga rašė, jog kai į Štuthofą atvežė norvegus, nepanorusius kariauti už Reichą, juos maitino ir prižiūrėjo visai kitaip negu „antrarušius“ slavus.

Puolimas prie Maskvos (operacija „Taifūnas“) prasidėjo 1941 m. spalio 2 d. Adolfas Hitleris planavo pabaigti operaciją iki žiemos pradžios. Per porą savaičių vokiečiai apsupo devynias sovietų armijas Briansko–Viazmos „katiluose“. Netrukus 4-oji tankų divizija pradėjo puolimą Maskvos link. Spalio 18 d. Ericho Hoepnerio 4-oji tankų divizija užėmė Možaiską, tačiau „generolas purvas“ sustabdė vokiečių tankus ir pėstininkus. Žlugo vokiečių svajonės pergalingai užbaigti 1941 m. kampaniją. Lapkričio 6 d. vokiečių armijos generalinis štabas jau pripažino, jog pėstininkų dalys neteko 65 proc., o tankų – apie 35 proc. savo pirminio pajėgumo<sup>10</sup>. Lapkričio 8 d. A. Hitleris, kreipdamasis per radiją, blickkrygą (žaibišką karą, vok. *Blitzkrieg*) pavadino „kvailu žodžiu“ ir kvietė būti pasirengusius kariauti toliau. Nepaisant naujų sėkmingų vokiečių armijos smūgių lapkričio pabaigoje, sovietų armija sugebėjo atkurti pusiausvyrą fronte. Padėjo ir „generolas šaltis“ – temperatūrai nukritus iki –40°C, gruodžio 6 d. maršalas Georgijus Žukovas pradėjo sėkmingą kontrataką. „Kariuomenė traukiasi, – gruodžio 17 d. rašė P. Plevokas, – eina kokie tai pasikeitimai, neramios žinios iš fronto. [...] Lyg ir vėl atsidengia bedugnė, ir vėl matysiu karo baisenybes, juoba, kad aš lieku čia, kuriam laikui, nežinau...“

Iki 1942 m. sausio 7 d. sovietai nutūmė vokiečius į liniją, iš kurios „Taifūno“ operacija prasidėjo lapkričio mėn. Po Naujųjų metų prasidėjo naujas sovietų puolimas, ir tik žemesniųjų rusų karininkų gebėjimų stoka neleido išplėtoti šio puolimo. 1942 m. sausio pabaigoje vokiečiai, pritraukę naujus rezervus, sustabdė sovietų puolimą. Jie ir toliau kontroliavo P. Plevokui taip pažįstamą Viazmą, iš kurios ėjo svarbiausios strateginės geležinkelio atšakos į šiaurę – Rževą ir pietus – Brianską. „Apsauga labai sunki, – rašo P. Plevokas. – Belaisviai atsidaro langus, šoka, mūsiškiai be

atodairos šaudė. Viename vagone išplovė net langą, ir iš jo pasipylė bėgimas. Retas pabėgo, mūsiškiai iššaudė ir visą pageležinkelį nuklojo lavonais. Naktį atvykom į Smolenską. [...] išmetėm lavonų krūvas sušalusių, mirusių badu, nuo troškulio ir dalinai jų pačių užmuštų.“

Vokiečių atsitraukimas nuo Maskvos reiškė, jog iniciatyva kuriam laikui buvo perėjusi rusams, kurių pasitikėjimas savo jėgomis karo pradžioje buvo gerokai susvy-

ravęs. Nuo ko mirė viršila P. Plevokas? Nuo bombardavimo, peršalimo, o gal dėmėtosios šiltinės, kuri šienavo karo belaisvius. Kas šiandien gali pasakyti... Paskutiniai viršilos P. Plevoko dienoraščio žodžiai 1942 m. vasario 12-osios įrašė liudija apie viltį, kuriai nebuvo lemta išsipildyti. Viltį sugrįžti į namus, pas šeimą, į Lietuvą.

Rengiant dienoraštį spaudai, ištaisytos tik akivaizdžios rašybos ir skrybpos, korektūros klaidos. Kalba ir stilius neredaguoti.

## VIRŠILOS PLEVOKO DIENORAŠTIS

*Rastas pas užmuštą karininką  
Semenovo kaime, Drogobūženovo r.  
1942 m. vasario 28 d.*

### 1. XI. / 17 eilučių nesuskaitoma /

Sustoja, veža automašinių koloną ir laukia eilės pravažiuoti. Važiavimas mizernas, įrengtas laikinas tiltas, kuriuo praleidžia tik po vieną mašiną, o jų šimtai stovi ir laukia savo eilės. Juk geležinkelis Smolenskas–Viazma dar neįrengtas, tai šiuo keliu judėjimas nepaprastas. Išlipom, einam pėsti, liepia sukti dešinėn. Paeinam kokį 3 km, sužinau, kad iki Sakaučio tilto yra 11 km, sukom atgal ir atsargiai eidami, kad neužliptume kur nors ant minų, slinkom paupiu ir ateinam iki tilto. Žygiuojam tolyn. Dienos tikslo nepasiekėm. Daėjom tik iki Barovos km ir čia apsisostom nakvynei. Čia įrengta belaisvių stovykla.

2. XI. Tęsiame žygį. Šios dienos žygis vargingas. Vakar mažai tenuveikta. Šiandien turim išlyginti. Keliu lyg ir sumažėjęs judėjimas, mat sekmadienis. Pasiekėm gerą susprogdintą moderniškai įrengtą tiltą per Dnieprą. Vokietukas vežė didelę žuvį Samą. Ypatingai retai skrenda lėktuvai. Turėjom patekti į kaimą [prie] Novogovo, tačiau ligi jo nedaėjom, apsinakvojome mažame purvinyje kaimelyje, buvusioj kūtėj. Nakvynė bloga. Kūrenam iš plytų sudėtą „aukurą“, dūmų pilna, akis graužia. Šiaip taip įsirengiam poilsui, nors vokiečiai Calmeisteris\* ir išvadino mus tinginiais, veltui duoną valgančiais. Mat iš svetimo nelauk užuojautos, jis tavęs nepaguos. Jis važiuotas važiuoja, o tave tokiais blogais keliais pėsčius veja ir dar su pašaipu į akis drebia „paguodos žodžius“. Vargais negalais išsirengėm „poilsui“.

3. XI. 7 val. išsirikiuojam. Poilsis buvo menkas, bet šios dienos tikslas – Viazma. Nuovargio iškankinti mūsų kareiviai dar turėjo sutaisyti blogą kelią ir padėti arkliams vežimus išvežti. Tęsiame žygį toliau. Turim praeiti 32 km. Pakeliui jau aiškiai matyti praėjusio karo liekanos. Juk tik 9. X. įvyko garsios Viazmos apšaudymo operacijos, o likvidavimas smulkių dalinių vyko gal kokią savaitę. Taipgi karas praūžė tik [prieš] kokias 15 dienų. Pakeliui galima matyti ne tik

\* Calmeisteris (Zahlmeister) – inspektorius.

bolševikų ir arklių lavonus, bet ištisą muziejų, įvairių įvairiausių automašinų, traktorių, karo pabūklų ir vežimų sunaikintų eilės, vokiečių karių gražiai sutvarkyti kapai, o kur žuvę rusų lavonai palaidoti, sunku ką ir sakyti, nes jų ir pėdsakų nematyti, ypač turint galvoje dar pakelėse gulinčius lavonus, kurie nespėta surinkti. Vis tik Viazmos operacijoje bolševikai daug nustojo savo karo pabūklų ir pakelė nuostolius žmonėmis. Spaudžiam smarkiai. Poilsį darom praėję po 2 val. 10 min. poilsui. Vakarop jau pasiekėm Viazmą. Senas miestas. Apleistas, purvinas, sena statyba. Pažymėtina, bolševikų nespėta sudeginti. Įžengėm į miestą. Nakvynė paskirta kitame gale miesto. Pasitinka vokietukas iš mūsų komendantūros ir nuveda į paskirtą vietą. Pasakoja, kad esamoj Viazmos belaisvių stovykloj belaisviai vienas kitą žudo ir žmogiena maitinasi. Gaunam namuką, matyt, kada tai gyventa žydo. Maža patalpa, šiaip taip susitalpinom, nes pažada rytoj duoti didesnę patalpą ir ilgesnį poilsį. Gulim ant grindų, nes šiaudų nėra.

4. XI. Poilsis Viazmoje. Žadam vykti į Možaiską jau traukiniu. Pėsčiųjų vargas pasibaigė. Ruošiamės, tvarkomės. Gydytojas atvykęs, gydo pritrintas kojas. Įsirengėm lovas, tačiau šiaudų negavom. Apeinam su leitenantu Vaitkevičium namus tuščius. Aplankėm buvusių katalikų bažnyčią. Ant bokštų dar stūkso kryžiai, matyt, bolševikai dar nespėjo jų nuimti. Pati bažnyčia perdaryta į du aukštus, įdėtos lubos. Vidus sunaikintas, kieno tai gyventa, matyt sudegintos lovos, plytelių krūvos, langai išdaužyti. Netoliese dar matyt cerkvių bokštai, bet kryžiai nudažyti, vis tai buvę įrengti bolševikų sandėliai.

Šiaip taip susitvarkę gulam poilsui. Atvykęs kapitonas apklausinėja, ar nėra kokių trūkumų. Pateikėm prašymą duoti tepalo šautuvams ir batams. Pažadėjo.

5. XI. Atsikėlė, susitvarkę, aš, ltn. Vaitkevičius ir vsl. Pilipavičius išeinam apžiūrėti miestą. Pasirodo, mes apsigyvenom buv. Prosveščėnija g-vėj, o katalikų bažnyčia randasi Paryžiaus Komunos g-vėj. Mieste nepaprastas judėjimas. Nors pats miestas purvinas ir bjaurus, tačiau g-vėse judėjimas mašinų kaip Paryžiuje. Šiandien pašalę, tai dulkių debesys kyla į dangų. Gatvėse susitikę vokiečių karininkai klausia, kas mes tokie esam. Atsakom – lietuviai. Mieste nieko ypatingo nematyti, keletas buvusių fabrikų, pastatai seni, prieškariniai, matosi buv. Rotušės rūmai, bendrai gatvės siauros, negrįstos, be šaligatvių, purvas – iki kelių, tai taip gyvena žmonės dėdės Stalino valdomi. Rytoj vyksta traukiniu į galutinį kelionės tikslą. Vakare turėjom progos apklausinėti ruselius, kaimynus, belaisvius, kurie padeda dirbti prie mūsų dulago\*. Jie turėjo spirito, ir pagirtuokliavom. Aš buvau smarkiai įsigėręs.

6. XI. Atsikėlėm rytą vykti į naująją vietą. Deja, negauta vagonų, ir išvykimas atidedamas. Skauda galva, guliu veik visą dieną, ltn. Vaitkevičius su rusų leitenantu Viazmeskiu ir su 5 kareiviais išvyksta į kaimą ieškoti spirito. Nuvykę daro kratas, stato rusus prie sienos šaudyti ir prašo spirito. Kartu su jais toje egzekucijoje dalyvauja ir vokiečiai, kurie šaudė rusus pagal ausį. Atneša spirito baklagę. Vakare vėl nuėjome išsipagirioti. Radau estą, vokiečių puskarininkį ir du puskarininkius, atvykstančius iš fronto. Šie pasakojo, kad Maskva apsupta iš visų pusių. Dabartiniu metu vokiečiai naudoja naują pabūklą, kurio nutaikymas nereikalingas, bet nuo jo miršta žmogus, kokioj padėty jis buvo prieš mirtį. Išgėręs pats stikliuką pabėgau, nes nenorėjau susigert. Šiandien mūsų šiek tiek perdavė kitam dulagui Nr. 231.

7. XI. Šiandien visą būrį nuvedė į naująją dulagą Nr. 231. 7 val. atvyko to dulago kapitonas ir išskirstė darbams. Aš su ltn. Vaitkevičium ir 5 kareiviais paskirti lydėti belaisvius

---

\* Dulag – iškraipytas vokiškas žodis „Übergangslager“ – perdavimo lageris, kuriame buvo laikomi karo belaisviai.

ant vieškelio ir juos nugabenti perduoti į Smolenską. Na ir privargom su jais. Mat pakeliui važiuojančias mašinas sulaiko ir į jas susodinę gabeno į Smolenską. Belaisviai skundėsi, esą jau 2 mėn. nematę duonos, pasičiupe arklio kijas ar mėsgalius ima ir žalius kemša į burną. Kur sustojom, ten buvo užmuštas arklys, tai primygtinai prašė, kad leisčiau sudoroti. Neleidau. Sušalę, išvarę grįžom 4 val. Sužinota, kad mūsiškių yra 45 žmn. Laikiniai pasinaudoti pavesta šiam dulagui, o mes likusieji pasiliekam prie senojo dulago.

8. XI. Šiandieną ilsiuosi visą dieną, mat aš nepaskirtas į skaičių tų žmonių, kurie eina tarnybai į 2-ąjį lagerį. Teks tik eiti kontroliuoti tarnybą. Šiandien kontroliavo ltn. Vaitkevičius. Blogai sutvarkyta su virtuve, žmonės turi maitintis ore, mes čia likę gaunam iš vokiečių virtuvės sename lageryje, o išskirtieji – antrame lageryje. Šiandien atvežė likusius daiktus iš Jaicevos, bet juos palikome sunkvežimiuose. Mat tikimės, kad čia neilgai teks būti. Šiandien baisiai nuobodi diena. Naktį sapnavau savo namiškius, tai visą dieną apie juos ir svajoju, kad tik greičiau pamatyti. Grįžę iš sargybos pasakoja, kad šiandien Čeponis net 3 belaisvius nušovęs, o vokietukai radę granatas mėto į belaisvių stovyklą, kas ten dedasi, vienas Dievas težino.

9. XI. Sekmadienis. Atsikėlėm vėlai. Jaučiuosi šventadieniškai. Niekur nebuvau išėjęs. Lošėm kortomis. Dar vis girdisi bolševikų lėktuvai, kurie aplanko mus Viazmoje, bet priešlėktuvinė apsauga čia stipri.

10. XI. Šiandien mano kontrolės diena sargybų tarnyboje. Iš ryto su ltn. Vaitkevičium nuėjau į antrąjį dulagą, ten radau stovinčias kolonas belaisvių, kurias transportuoja į vieškelį, ten sutalpina į autosunkvežimius, į Smolenską. Šioje kolonoje matėsi apie 100 „komandnogo sostava“. Jų tarpe buvo ir du lietuviai, tarnavę 619 gap., kurie buvo Rževe, o iš ten paleido į namus ir kartu vyksta su belaisviais. Sulaikė vieną mūsų būrio ruselį Diripaskovą, kilusį iš Pavolgio, vokiečių kilmės. Jis, lydėdamas belaisvius, nušovė vieną rusų belaisvį – politruką Černiševskį, atsisakiusį eiti. Jis buvo nušautas mieste. Nušovimą pastebėjo vienas vokiečių daktaras ir pasibjaurėjo, sulaikė nušovėją, pristatė komendantūroje ir ištarę paleido. Pareikalavo komendantūra pristatyti vardinius su pažymėjimu gimimo datos, vietos ir gyvenamos vietos sąrašus.

11. XI. Atėjęs dulago komendantas kapt. Kletas paklausė apie ruselį ir įsakė jo [į] darbus niekur nesiųsti. Majoras pasisakė nuomonę apie ruselių neištikimybę, ypatingai apie 4-osios, 5-os. Germanovas esąs geras. Kapitonas įsakė 10 val. juos atsivežti į jo butą. Matomai, jie bus grąžinti į lagerį. Be to, pranešė, kad mes esame dabar traktuojami vienodai su vokiečių puskarininkiais, o šie išsiųsti į kitas tarnybos vietas.

Šiandien aplanko mus lietuvis kaunietis, iš Kauno kalėjimo repatrijavęs į Vokietiją kovo mėn. Jis pasakojo, kad per Kauno radiją girdėjęs, kad Kauno kom. yra Bobelis, ginkluotų pajėgų v-ku esąs gen. Reklaitis, papasakojęs, kad jis einąs savanoriu į frontą už dolmečerį\*. Šiandien vokiečiai labai geri, davė pirkti papirosų, kiek kas norėjo, nors kitiems neteko, ir 4 litrus lietuviškos degtinės. Girdėt, kad prašo atleidimo į namus liudijimus ir ruošia mums 7 dienoms sausą davinį. Neaišku, kas bus, tuo tarpu žada didesnes algas mokėti. Man didžiausias rūpestis dėl atsiskaitymo su kareiviais, stinga daug pinigų.

12. XI. Garbinga diena. 10 val. išrikiuoja ir nuveda į komendantūrą. Čia vokiečių vyresnis ltn. per mūsų dolmečerį garbingai perskaito pasižadėjimo tekstą ir aktą, kuriuo mes paleidžiami

\* Dolmečeris (Dolmetscher) – vertėjas.

iš belaisvių ir priimami tarnybon į vokiečių kariuomenę. Pasirašau pasižadėjimą, ir išduoda raiščius ant rankovių su užrašu: „Im Dienste der Deutsche Vermacht“. Parėjus į namus pasakiau prakalbą savo kariams ir daviau pamokymą. 3 ruselius nurengiau ir grąžinau į stovyklą.

13. XI. Nieko ypatinga. Parėję žmonės, lydėję belaisvius, pasakojo baisius vaizdus. Šiandien šaltis siekia –17 laipsnių, taigi labai šalta, o šaltis belaisviui neša mirtį. Juos iš Viazmos stovyklos gabena sunkvežimiuose į Smolenską. Nugabenta ant vieškelio pusė 4 ryto. Kol sulaukė sunkvežimių, tai daug belaisvių sušalo, o iš sušalusių gyvieji atima rūbus iki nuogumos, pasitaikė, kad dar buvo nurengti ir pusgyviai. Apšalę lindo prie sukurtų laužų, kur krito, ant jų ir sudegė. Mūsiškiai šiandien pusgyvius ir bandančius pabėgti sušaudė, apie 100 rusų. Po pietų eidamas tikrinti tarnybos pamačiau rusų belaisvį, matyt, bandžiusį pabėgti, ir slapstėsi, bet apšalo kojas ir rankas. Negalėdamas eiti, šliaužė per sniegą į artimiausią gyvenamą butą, man jį užkalbinus vos pratarė žodį, atrodė labai baisiai, pasiūliau jam eiti į lagerį, bet jis eiti negalėjo. Nuėjau nuo jo palikęs jį Dievo valiai. Juk tokių šiandien šimtai gulėjo. Nieko baisaus, juk karas eina. Eina gandai, kad greitai išvyksime iš Viazmos.

14. XI. Nieko ypatingo. Kareiviai tik skuba įsigyti iš belaisvių įvairių daiktų, maino iš bankrutų tabako į laikrodžius menkos vertės, skustuvus, pinigines, batus ir tabokines. Kai kas pardavinėja už pinigus. Juk ir pakelėje popirosų galima gauti po 300 rubl. O už tabako pokelį iki 500 rubl.–600 rubl. Vienas gavo už tabako pokelį net 220 markių. Bendrai ruošiamasi išvykimui. Pasitaiko vagysčių tarp kareivių, vienam pavogė piniginę su pinigais ir skustuvu. Šiandien ją radau sandėliuke be pinigų.

15. XI. Diena praslinko nuobodžioje aplinkumoje. Varau biznį su belaisviais, po pietų nuėmė sargybą prie dulago Nr. 231 (Diugangs lager). Kareiviai pasakojo įvairias baisenybes, kaip stovykloje belaisviai elgiasi tarp savęs. Šiurpūs vaizdai, kuriuos ir aprašyti sunku. Nušauna arklių, puola visi prie jo ir besimušdami čia pat jį suvalgo, gyvenančių antrame aukšte sušalusius lavonus, užkabinę virvę ant kojų, tempia per skadus, net jau visai nuogą, nes rūbus nuvelka; o lavonus kasa čia pat suvertę į vieną duobę. Šiandien rytą iš vakar dienos atvežtą ir patalpintą į mūsų daboklę vieną belaisvį, sugautą bebėgant, radau sušalusį, kurį apkretęs liepiau čia pat jį apkasus įnešti, kas ir buvo padaryta. O lavonais kiek nuklota ir kiek jų neužkasta, kuriuos užklos žiemos rūbais. O pavasarį kils įvairios ligos, badas, maras, bet šiandien tas nesvarbu, yra daug svarbesnių bręstančių įvykių. Juk karas eina. Popiet mjr. Busokui įteikė dulagas Nr. 231 raštą, pažymint, kad mūsų 45 kareiviai buvo komandiruoti nuo 7. XI. iki 15. XI. sargyboje prie karo belaisvių stovyklos. Po pietų gavome įsakymą išvykti į naują stovėjimo vietą. Per visą naktį dirbome, kol nusigabenome į stotį geležinkelio. Viazmos geležinkelio stotis subombarduota. Persikraustėme į rusišką traukinį. Mat čia nuo Viazmos Maskvos link vaikšto rusiški traukiniai. Dalis vagonų sudaužyti, stovi ištisas rusų traukinys, kuris buvo paimtas karo grobiu.

16. XI. Kelionė traukiniu į Možaiską. Išvykom iš Viazmos 14 val. Traukinys važiuoja gan greit. Važiuojam į karo zoną. Čia jau eina stiprūs vokiečių tvirtinimai ir pozicijų įrengimai ir stipri užnugario tarnyba. Matosi skraidančių lėktuvų, vykstančių į transportus su medžiaginiais ir kariniais pabūklais. Girdisi tolimi pabūklų dūžių garsai. 12 val. naktį mes pasiekėm Možaiską. Gaila, naktį važiuom, neteko matyt garsiųjų Borodino laukų, kur kadaise didžioji Napoleono galybė, o šiandien paženklinta vieta paminklais ir muziejaus kūrimas. Atsitraukdami net bolševikai nedrįso sunaikinti. Nakvojom mieste rūmuose, buvusiose Možaisko „Zemelnij otdel“ rūmuose.

17. XI. Rytą 6 val. išvykom į geležinkelio stotį, ten krovėmės iš vagonų į vežimus. Belaisvių stotis čia pat prie stoties, ten palikau 6 žmones būsimoj sargybinėje, o mes grįžom į buvusią nakvynės vietą ir čia laikinai apsistojom. Možaiskas atrodo gražesnis miestelis už Viazmą, dar stovi kryžiai ant buvusių rusų cerkvių bokštų. O ant vienos cerkvės bokšto jau įstengta įrengti vandentiekio stotis. Šiaip miestelis nuo karo labai mažai nukentėjo. Šiuo metu civilių gyventojų labai mažai visuose butuose, ir miestelyje stovi kariuomenės daliniai. Juk nuo fronto linijos randamės apie 20–30 klm. Perėjom šarvuotųjų grupės sudėtin, „Pancergrupp“ (Dulag 1551)\*, kuri yra apsupusi Maskvą.

18. XI. Pasitaiko, kad bolševikai dažnokai atskrenda lėktuvais ir padaro žalos: prieš porą dienų metė bombą miesto centre, sudaužė namą ir automašiną, o stotyje užmušė 40 vokiečių ir sudaužė namą. Žodžiu, čia jau elgiamasi daug atsargiau su lėktuviniu pavojumi, langai ant nakties tamsiai uždangstomi ir imamas visų priemonių priešlėktuvinei apsaugai, kas prieš tai buvusiose vietose nebuvo pastebėta. Šiandien mūsiškiai išvyko į lagerį, ten darė tvarką belaisviais, atvyko tik ką „švieži amerikantai“ iš fronto, darė kratą ir priėmimą. Aš su kitais buvau parinkti butus, ir juose įvedėm švarą. Atrodo, kad jau rytoj pereisim gyventi į naujus butus. Šiandien aplankė mus Vokietijos lietuvius vokiečių ltn. Timsrys, maloniai mus sutikęs ir prabilęs gražia lietuviška kalba, pradėjo klausinėti apie lietuvius karininkus. Gerai pažįstas buv. policijos vadą Bagdonavičių. Užėjom į jo butą kartu su mjr. Brusoku, užkvietė atsilankyti 19 val. Aš nėjau. Norįs gauti iš mūsiškių vieną žmogų dolmečerį. Vakare į mūsų kambarį prisirinko apie 10 latviukų, repatrijavusių į Vokietiją, vokiečių kareivių, kurie su mūsų karininkais kalbėjo bent 3 val.

19. XI. Nuobodžiai slinko diena. Su majoru apžiūrėjau sargybą prie cerkvės, dabar įrengta ligoninė belaisviams. Cerkvė graži, mišinys gotiko ir bizantiško stiliaus. Dar matosi rusų šventųjų paveikslai, išpiešti įvairiuose šonuose, tebėra dar kryžiai ir viduje dar tūnoja piešti šventųjų paveikslai, tačiau vaizdas nekoks: apleista, reikalaujama didelio remonto. Aplankėm belaisvių stovyklą. Mūsų 21 žmogus išvyko palydovais su 2000 belaisvių į Viazmą. Taigi uždėta pareiga transportuoti belaisvius į gilumą, nes čia yra pereinamoji stovykla.

Vakare gavom įsakymą persikraustyti į kitas patalpas. Gavom patalpą, matomai, buvusios kooperacinės parduotuvės. Patalpa labai bloga, apleista, užversta šiukšlėmis. Bet lietuvis nenusimena, savo darbu bute įves tvarką, ir butas atrodo nebloggeriai, tik jaučiasi pažeminimas ir nelygybė vokiečių atžvilgiu: darbo reikalauja kaip iš vokiečių kario, o tolygių gyvenimo sąlygų neduoda.

Šiandien, esamomis žiniomis, prasidėjo Maskvos puolimas. Kalba, vokiečiai esą negalvoję, kad teksią su rusais taip ilgai kariauti, buvo manoma karą baigti iki rudens, o dabar galvojama, ir metai praeis.

20. XI. Šiandien visą dieną su belaisviais tvarkiau būstinę ir privedžiau prie šiek tiek panašumo, kad yra gyvenamasis namas. Pasirodo, čia buvusi valgykla. Gauta nauja partija belaisvių 15–16 metų. Jie buvo paimti prie įtvirtinimo darbų ir prieštankinėms kliūtims įrengti. Dieną dirbo, naktį nuėjo poilsiui ir vokiečių buvo paimti. Pasirodo, Maskvai ginti yra suorganizuota speciali Stalino divizija.

---

\* Panzergrupp – 4-oji gen. E. Hoepnerio vokiečių tankų divizija, puolusi Maskvą nuo Možaisko pusės.



21. XI. Tvarkomės, darau pertvarą atskiram vady butui. Priešpiet gaunu įsakymą vykti su belaisviais į Viazmą kaip palydovai. 15 val. p. p. išvykau. Belaisvius sutalpinom į vagonus po 60–100 žm., ir juos aklai uždarė. Nuvažiavus į Gžaską, patikrinau jų saugumą, radau vieną belaisvį išlindusį iš vagono savavališkai, kuris skundėsi esą sergąs širdies ligą, ir jam silpna sėdėt tvankiame vagone, įsodinau jį atgal, ir kol vagono duris uždariau traukiniui jau einant ir vos tik spėjau atsistoti ant stabdžių, teko pravažiuoti tarpustotis šaltyje. Bendrai važiavau paskutiniame vagone be pečiaus.

22. XI. Viazmoj. Rytą 7 val. išleidom iš vagonų. Vieną išėjusį iš proto kaip neinantį įsakiau sušaudyti. Sušaudė eil. Šnioka. Radau vieną vagoną atsuktą sklesčio šaibą ir vagonas atidarytas, atrodo, iš to vagono buvo pabėgęs keletas. Nuvarėm į stovyklą ir juos perdavėm. Mačiau per kiemą tempiant už kojų jau mirusius ar sušalusius nuogus belaisvių lavonus. Aišku, ką tik atvykusiems belaisviams tas sudarė nekokį vaizdą. Pasirodė, kad mes pristatėm ant 37 žm. mažiau, negu paėmėm iš savo lagerio, pasirodo, jie bus pabėgę. Nuėjom į vokiečių virtuvę, gerai pavalgėm ir nuvykom į stotį. Stotyj teko nakvoti. Čia susitikau prancūzų legiono karius, jų tarpe mokantį rusiškai, kuris, pasirodo, esąs vieno rusų generolo sūnus, kurį bolševikai Rostove nužudė. Dabar einąs į karą savanoriu atkeršyti bolševikams už tėvo mirtį. Atrodo, būsiąs naujosios Rusijos kūrimo bendradarbis. Šiame legione esą per 300 rusų, buvusių emigracijoje Prancūzijoje. Bendrai, teko matyti vokiečių kariuomenės įvairių tautybių piliečių. Paskutiniu metu eina pergrupavimai fronte, ir Viazmoj judėjimas karių eina nepaprastu tempu. Stotyj mačiau kraunant aviobombas po 1860 klg. ir po 500 klg. Vokiečiai pasakojo, kad tas viskas gabenama Maskvos griovimui. Numatomas Maskvos puolimas apie 28–29 lapkričio.

23. XI. Dienojam Viazmoj. Išvykom 6 val. vakare. Važiuom iki Gžasko. Čia nakvojom. Pilna stotis kareivių. Visi vyksta į frontą.

24. XI. 7 val. išvykom iš Gžasko. Ugarovkos stotyj persėdimas. Vykstam toliau. Mačiau Borodino lauką. Stovi marmure iškalta paminklinė lenta ir matosi laisvės stovykla, tai liudija 1812 m. Napoleono kariuomenės įžengimą į šiuos laukus. Grįžau į savo stovyklą. Radau sutvarkytą kambarį, padarytas pertvaras, įrengtus kareiviams narus. Skraidė bolševikų lėktuvai, bandė numesti bombas, bet buvo stiprios priešlėktuvinės apsaugos atmušti. Skačiau atimtą iš bolševikų belaisvio Stalino kalbą, pasakytą [minint] 24 metų spalio revoliucijos sukaktį, kuri perdėm pagrįsta melagingumu ir optimistiniu nusiteikimu savo pergale, esą vis vien laimėsiąs, nes greitai laiku numatoma, kad atsirasiąs Europoje antras karas prieš vokiečius, ir jis savo jėgas turėsiąs atsitraukti nuo bolševikų. Esą juos dabar pradėję remti Amerika ir Anglija, ir šie bendromis jėgomis atremsią vokiečių imperializmą. Tikėsis, kad karas ne daugiau metų bus. Bendrai, slepia savo nuostolius, pasakydamas, esą užmuštų per 4 mėn. turėjo 350 000, dingusių be žinios – 372 000, o sužeistų – 1 mln. 20 000, kad jau mes patys savo akim esam matę belaisvių virš 100 000, o užmuštų kūnai be skaičiaus mėtosi po Rusijos laukus, dar neužkasti. Gavau 2-jį egz. duoto pasižadėjimo stojant į vokiečių kariuomenę. Jis atstoja liudijimą.

25. XI. Diena praslinko poilsui. Buvau nuėjęs į stovyklą, mačiau, kaip „batia“ – ltn. Solianikas belaisvius žydus kutavoja: yra iškasta duobė įvairioms šiukšlėms, pasodina ant krašto duobės ir liepia tūpčioti, o paskui stumia į ją, o tas griūva. Paskui duoda gerokai bizūnų. Vakare grįžo ltn. Ščepanavičius, deja, daug įvairių naujienų parvežė, laikraščių ir knygučių „Ištremtieji“, linksma buvo skaityti savo spausdintą žodį, o tačiau man jokių žinių neatvežė, o taip laukiau kokios nors žinios iš namų, nors laiškutį, bet ir to negavau, matyt, per laiką

buvimo Lietuvoje dar namiškiei nebuvo gavę laiško iš manęs, ir žmonelė nuvažiavo į Rokiškį. Nusiminęs nuėjau vėlai gulti, nors ilgai skaičiau laikraščius.

26. XI. Ltn. Vaitkevičius serga, tenka man šiandieną anksčiau keltis ir einu į darbą, į stovyklą su žmonėmis. Išskirstau žmones darbams, gaunu įsakymą komandiruoti šiandien 15 žmonių į Viazmą. Grįžtu į namus, surenku k-dą, priešakyj su virš. Uloza, ir nuvedu prie traukinio. Šiandien išsiuntė 1187 žm. Vėliau dalyvavau darant kratas prie naujų belaisvių. Radom žydą, pristatė „batei“, na jis jį ir pakutavojo, liepė rėkti: „Aš – žydas, Kristaus pardavėjas“, o bizūnų – be skaičiaus. Kartu įdomu, bet kartu ir žiauru, juk ir jis gyvas padaras, bet ką darysi, juk kariaujam prieš bolševikus, ypatingai prieš žydus, juoba, kad ir iš Lietuvos esami apsaugos b-nai išvyko: vienas – į Minską, o kitas – į Estiją prie Ylmos ežero su panašiais uždaviniais: žydus išrinkti ir juos išnaikinti.

27. XI. Šiandien vėl vykstu į lagerį su žmonėmis. Išsikeičiau batus į vailokus. Nieko ypatingo neįvyko. Gavau per felpostą laišką nuo žmonelės, džiaugiausi, jaučiausi patenkintas gavęs žinių iš savųjų. Psk. Skikas paleidžiamas iš kariuomenės, vyksta gyventi į Vilnių. Reiks parašyti laišką ir kai ką persiųsti į namus. Šiandien linksma diena.

28. XI. Rūpinamasi ir kovojama už lygias teises kartu su vokiečių kariais. Vedamas pasikalbėjimas su vokiečių vadovybe. Tuo reikalu pasižadėjo padėti ir lietuviai vokiečių v. ltn. Timsrys. Buvau lagery, gavau vailokus, persiųsiu žmonai dovanų. Parašiau laišką ir paruošiau siuntinį. Vakare dolmečeris gavo pirkti vyno 5 litrus ir biškį pralinksmino mūsų niūrią nuotaiką. Abu leitenantai girtuokliavo kazino, o aš, dolmečeris, viršila Uloza ir majoras čia girtuokliavom. Įvykių jokių nebuvo.

29. XI. Rytą skaudėjo galvą. Į lagerį nusiunčiau savo vietoje virš. Ulozą, o aš miegojau iki 10 val. Buvo atėjęs ltn. Timsrys, prašė vailokų. Buvo atėjęs ober ltn. Rik. sk. v-kas, ltn. Ščepanavičius turėjo ilgą pasikalbėjimą dėl mūsų teisių. Šis pasakė, kad iš vokiečių kario reikalaujama drausmės, tvarkingumo ir švaros, ko šio visko pas lietuvių karį nematyt. Gautas raštas nuo dulago adjutanto, kuriuo įspėja, kad kartojasi įvykiai, esą poste stovintieji kareiviai rūko. Liepta paruošti sąrašus algai gauti. Teko sužinoti, kad per puskr. Skiką šeimoms nusiųs tam tikrus lapus, pagal kuriuos bus mokamas atlyginimas šeimoms. Džiugi naujiena. Jis išvyksta pirmadienį. Šiandien pradėjo atsiuntinėti pinigus skyriaus žmonės, baisu – dar stinga man 2000 rublių. Nors ne visi reikalautų. Vakarinio patikrinimo metu bus pravestas pasikalbėjimas drausmės reikalu.

30. XI. Nieko ypatingo. Nuo belaisvių atiminėjau vailokus ir keičiau ant senų batų. Šiandien įvyko pasikalbėjimas su kpt. Kletu mums rūpinimais klausimais: išsiaiškinta drausmės klausimais, nusiskundė, esą mūsų kariai nedrausmingi, rūką sargybą nešdami, eil. Kelmė už rūkymą net nubaudė 8 kart be eilės į tarnybą, pažadėjo duoti kontingentą pirkti reikalingiausių daiktų iš Kautino. Šeimų aprūpinimo reikalu siunčia į Lietuvą ltn. Ščepanavičius, kuris tą klausimą turės sutvarkyti per gebitskomisarų. Alga man 15 markių į mėnesį, karininkams, majorui – 25 rubl. į dieną, ltn-ms – po 15 rubl. į dieną, o visiems kitiems – 5 rubl. į dieną, ir visi kiti reikalai išspręsta teigiamai. Vakare ltn. Ščepanavičius buvo iššauktas į komendantūrą ir gavo įsakymą rytoj vykti į Lietuvą. Rengiau laiškus, siuntinius ir pinigus savo namiškiams pargabenti. Parašiau laišką žmonelei ir paruošiau siuntinį. Paskolinau iki 2000 rubl. ltn. Ščepanavičiui iš kareivių pinigų.

1. XII. Rytą išvykstu su žmonėmis į stovyklą darbams. Šalta diena, pusto vėjas, net skrodžia per visą, nežūrint [to], kad ir šiltai apsirengęs. J. p. Varnas išmaino man 2 poras vailokų iš belaisvių, kuriuos nutariau pasiųsti abejoms mamoms šventėms dovanų, be to, dukrai šiltą

kepurę. Rytą 8.30 ltn. Ščepanavičius išvyko ir daiktus išvežė, tik mamoms dovanas įduosiu parvežti per psk. Skiką. Parašiau laišką žmonelei ir įdėjau tėvams laiškutį. Vakare aplankėm priešais gyvenančius piliečius, pasikalbėjom apie praeitį ir apie buvusią Možaisko didybę, esą buvęs prieš Napoleono žygį dideliu miestu, buvę 77 cerkvės, dabar yra 4, viena paversta kinu.

2. XII. Buvau pirtyj, išsiprausiau ir dezinfekavo rūbus. Diena praėjo nejučiomis, rengiu siuntinį į namus ir laišką žmonelei. Atėjęs kapitonas Kletas paskelbė, esą rytoj visiems teksią vykti su traukiniu transportu į Viazmą. Aiškinami reikalai su neginkluotais ir su likusia tarnyba bei ligonimis. Labai daug skraidė lėktuvų, kurie bombavo įsitvirtinimo linijas, ir yra žinių, kad jas pralaužė. Atėjęs ltn. Timsrys pasakojo, kad buvęs arti fronto ir matęs bolševikų lavonais nuklotus laukus, per juos žygiavo vokiečių kariuomenė ir važiovo tankai.

3. XII. Važiavimas atidėtas rytdienai. Poilsis, nieko ypatingo neįvyko. Atėjo buvęs Lietuvos armijos aviacijos ltn. Valevičius, dabartiniu metu tarnaująs laisvai samdomu vokiečių kariuomenės dolmečeriui. Papasakojo fronto padėtį. Maskvos esą turbūt nepaisių iki pavasario, nes ten knibždėte knibžda rusų kariuomenės ir yra sutrauktos visos jėgos jai ginti. Paklausinėjęs apie esamą dabartinę padėtį Lietuvoje, išvyko žadėdamas vėl aplankyti. Vakare pranešė, esą rytoj tikrai išvyksim į Borisovą.

4. XII. Pranešta, greitai vyksim. Rytą neinu, išgaunu vykstantiems produktus 5 dienoms. Gaunu net degtinės. Vykstu aš ir ltn. Vaitkevičius su 25 žmonėmis. Atvykstam į lagerį. Iš čia man su 12 žm. tenka atskiromis grupėmis po 1000 žm. vesti belaisvius į gelež. stotį. Susodinom į vagonus ir paruošėm ešeloną apie 50 vagonų su 4955 žm., tų tarpe 8 moteris belaisves gail. seseris, kurias kartu su kitais belaisviais susodino į vieną vagoną. Į vagoną talpinom po 100–120 žm., taigi varginga kelionė. Su ešelonu teko nakvoti stoty. Naktį bolševikų lėktuvai bombavo Možaiską ir netoli stoties didelėmis bombomis. Nuotaika nekokia. Girdėti baisūs sprogimai.

5. XII. 7 val. padalina ešeloną pusiau, o taip pat ir žmones apsaugai. Man tenka vykti su pirmuoju ešelonu. Didelis šaltis siekia 36 laipsn. Nuvažiavus kokius 10 klm., traukinys sustoja, ir garvežys, pristigęs kuro, nuvyko į Gžaską, o mes likom miške. Išbadėję belaisviai pradėjo bėgioti. Išvykstant iš stoties į mūsų vagoną pasodino dvi merginas, Maskvos pedagoginio instituto studentės, buvusias išsiųstas į darbus apkasus kasti. Čia jos, kaip kilusios ne iš okupuoto krašto, buvo sulaikytos ir gabenamos kartu su belaisviais. Taigi tapo atskirtos nuo savo tėvų, nors jos dar visai jaunos: 18–20 metų. Pasiekėm Borodino stotį apie vidurnaktį. Prie vienos studentės prisigretino vienas vokietukas, na ir praleido jis linksmai naktį. Buvom įleidę 3 gail. sesutes sušilti, su šitom mūsų šaliai nenoriai turėjo reikalų, nors teko vagonė bendrai gulėti.

6. XII. Apie 6 val. pasiekėm Gžaską. Kelionė labai varginga, dažnai traukinys sustoja, pristinga kuro. Maitinimas belaisvių. Daug buvo pabėgimų. Iš vieno vagono išmetėm 4 lavonus, ir teko persodinti belaisvius iš vieno prancūziško vagono į kitą, nes jis turėjo didelius, duryse atidaromus langus. Moteris susodinom į jį. Apie 14 val. pasiekėm Viazmą. Čia 800 belaisvių palikom, o likusius pamaitino šilta sriuba. Daug sušalusių belaisvių vagonuose, daug pakeleį bėgo, daug sušaudėm. Iš Viazmos pajudėjom apie vidurnaktį. Šiandien bėgusiems dvejiems belaisviams išnešė mirties sprendimą sušaudyti, nors verkė ir prašėsi; jiems negali būti jokio pasigailėjimo.

7. XII. Kelionė į Smolenską. Vis dažniau traukinys stovinėja, kažkas netvarkoje. Iš Viazmos 10 vagonų vyko tuščiai, gale liko 9 vagonai pilni ir priešaky 11 vagonų pilnų. Apsauga labai

sunki. Belaisviai atsidaro langus, šoka, mūsiškiai be atodairos šaudo. Viename vagone išpjovė net langą, ir iš jo pasipylė bėgimas. Retas pabėgo, mūsiškiai iššaudė ir visą pageležiinkelį nuklojo lavonais. Naktį atvykom į Smolenską ir čia stoty perdavėm belaisvių stovyklos priėmėjams. Valant vagonus išmetėm lavonų krūvas sušalusių, mirusių badu, nuo troškulio ir dalinai jų pačių užmuštų. Nakvojau Smolensko gelež. stoty.

8. XII. Rytą atsikėlęs išrūpinau savo žmonėms pusryčius, gavom žirnių sriubos. Smolensko gelež. stotis labai didelė, berods siekia 10 klm. ilgio. Pati stotis nemaža, padalinta į dvi dalis. Viena dalis sudeginta, dabar eina remontas. Kita dalis sveika, mes ten ir nakvojom. Čia žmonės-karius maitina ir kavą duoda visiems pakeleivingiems. Žmonių judėjimas labai didelis, mat magistralė linija: Maskva–Varšuva–Berlynas ir kit. įžymios gel. šakos. Atsisveikinę su savo atsarginiais, psk. Skiku ir Petrausku apie 12 val. sėdom į sanitarinį traukinį grįžti atgal. O taip norėjosi, kad galėčiau vykti Minsko–Vilniaus kryptimi... Traukinys pajudėjo tik apie 2 val. p. p. Iki Jarcevo važiavo dar pusė bėdos, bet ten pastovėjęs apie 3 val. vis dėl kuro kaltės.

Vagone teko važiuoti vagonų koridoriuose, nes vidus užrakintas, kad nepriterštų. Kartu važiavo ir 6 vokietukai. Pavažiavę išsirengė ir pradėjo vesti karą su utėlėmis, mat kas kariauja už savo idėjas ir rasizmą, o kiti veda karą su... utėlėmis, karas viskam. Pakeliui mačiau iš vakar dienos krūvas belaisvių lavonų, kuriuos buvom sudėję kaip metrus malkų, o čia vokietukai susirinkę tik fotografuoja.

Vienoje mažoje stotyje, gal koks 15–20 klm. nuo Jarcevo, dėl blogo kuro išstovėjom visą naktį, net garvežys buvo kur tai nuvažiavęs. Varginga kelionė, jau 4 naktis be miego ir poilsio.

9. XII. Vykstam toliau. Apie vidurnaktį pasiekėm Viazmą. Ten nakvynė.

10. XII. 9 val. išvykstam iš Viazmos. Važiuojam neblogai. Valgyt norisi, nes važiuodamas nepasiėmiau, tai dabar turiu badauti. Kartu važiuojantieji vokietukai labai nervuoja, mat su tom savo utėlėmis. Vienas utėlingas vokietukas, pasiskolinęs nuo savo draugo milinę ir antklodę, pagulėjęs apkrėtė utėlėmis, tai šie atsisdė pradėjo utėliauti besikeikdami. Idomu tuo, kad į Gžacką atvažiavę vokietukai pavaišino pietų liekanomis, tai šie su raudonais galais pirštų, nenumazgoję, pradėjo valgyti, net duonos trupinius rinkdami ir į burną kišdami. Atvykom į stotį Borodino, ten prastovėjom 3 val., garvežys buvo atsikabinęs ir nuvykęs į Možaiską vandens pasiimti. Čia susitikau belaisvių transportą, kurį lydėjo ltn. Vaitkevičius. Sužinojau, kad Japonija paskelbė karą Amerikai, Anglijai ir Rusijai. Japonija esą sunaikinusi Filipinų salose didelį skaičių lėktuvų, povandeninių laivų, kreiserių, o taip pat rusų 19 lėktuvų Sibirioje. Dabar jau tikrai prasidėjo pasaulinis karas, bet jis turi greit baigtis, ypatingai Rusija turės greit kapituliuoti. Grįžom apie 12 val. nakties. Radau ats. ltn. Nauduvą, kuris buvo apsinakvojęs čia. Dirba Apygardos 2 skyriuje Smolensko dolmečeriui.

11. XII. Poilsio diena. Nieko nauja. Radau 4. XII. naktį bombavimo pasėkas. Bolševikų numesta bomba centre miesto, nuo mūsų buto apie 100 mtr., sprogdama išdaužė langus, sužeidė 9 vokiečius, kampą mūro išmušė ir buv. Rusų cerkvės lubas (kur buvo belaisvių ligoninė) įgriovė, kurios palaidojo 2 gyvus belaisvius, o daug kitų sužeidė. Mūsų bute langai išbyrėjo nuo sprogo. Kai kada ir rusai moka „šposus“ iškrėsti, vis tik atsargu. Šiandien miestas apsuptas priešlėktuviniais pabūklais, tegul dabar pasirodo bolševikų lėktuvai.

12. XII. Poilsis. Šiandien mūsų du kareivius: Kelmelį ir Aršauską apdovanojo po pokelį tabako ir cigarečių ir pareiškė padėką už parodytą sveiką iniciatyvą. Buvo taip: gabenant belaisvius į Viazmą, pamažu traukiniui einant, iššoko du belaisviai ir bėgo. Aršauskas ir Kel-

melis išsoko iš vagono ir pradėjo šaudyti. Aršauskas prisidėjęs nuo kelio abu nušovė ir spėjo pasivyti traukinį, o Kelmelis nespėjo ir ėjo iki Viazmos kokių 5 klm. pėsčias. Pakeliui sutiko daugiau pabėgusių belaisvių ir juos iššaudė, už tai oficiali padėka bus pareikšta įsakyme dulagai. Šiandien skraido rusų lėktuvai, kurie apšaudomi zenitinių pabūklų. Naktį bombavo miestą, net sprogdusios bombos sujudino ir mūsų namą. Nejauku, gyvenam pačiame centre, gali ir mūsų namui kliūti, bet esam užsigrūdinę ir jokios baimės nejaučiam. Sapnavau žmoną, gal ji ko nors reikalinga, bet aš jai padėti bejėgis.

13. XII. Diena prabėgo nejučiomis. Svajonėmis persiėmęs apie grįžimą į namus ir išsiilgimą šeimos. Grįžo iš kelionės ltn. Vaitkevičius, pasakojo įspūdžius apie kelionę, ir svarbiausia, kad dolmečeris kelionės metu net nušovęs 10 belaisvių su šviečiančiomis kulkomis, o kiek jų paklojo kiti kareiviai, ypatingai Švedavičius, kraujais nuklotas kelias buvo nuo stoties iki lagerio Viazmoje. Prisidėjo naujas šeimos narys j. psk. Grizickas, pakliuvęs į belaisvę netoli Maskvos. Skraidė bolševikai, bet dabar smarki priešlėktuvinė apsauga. Praėjusių naktį sudegė dideli namai, esąs padegimas.

14. XII. Liūdnas sekmadienis. Svajonės kankina apie namus. Prisimena linksma praeitis, malonios dienos, rengti vakarai ir jaukios draugystės. Valsas skamba ausyse, kai išeidavom su žmonele, orkestrui grojant, pirmieji šokti. Nieko ypatinga ši diena neatnešė; gavom įsakymą rytdienai transportuoti 26 žmones paruošti. Vyksta ltn. Vaitkevičius ir dolmečeris. Transportas vyks į Borisovą. Šiandien padariau persikirstymą: psk. Levicką paskyrėm 1 sk. skyrininku, o j. psk. Polzunovą – 2 sk. skyrin. ir j. psk. Grizicką – II būrio 2 sk. skyrininku. Dariau tyrinėjimus dėl nevykusio biznio su belaisviais ir kaltininkais. Vaškį ir Mylimą nubaudžiau po 5 paras daboklės.

15. XII. Šiandien išvyko su belaisvių transportu ltn. Vaitkevičius, vsl. Uloza, dolmečeris ir 28 kareiviai į Borisovą, netoli Minsko. Dieną smarkiai skraidė vokiečių lėktuvai ir dažnai rodėsi bolševikų, kuriuos smarkiai apšaudė zenitiniai pabūklai ir vieną jų numušė. Vakare apsinakvojo pas mus 28 vokiečių kareiviai, vyksta iš fronto sužeisti. Du viršilas apnakvydinom pas save kambarį. Šiandien baisus judėjimas mieste įvairių tipų automašinų ir vežimas pabūklų, matomai, eina kariuomenės pergrupavimai. Sklinda gandai, būk mūsų dulagas čia likviduojasi ir vyks į Vokietiją poilsui, o mus paleisį į namus.

16. XII. Rytą buvau išgauti maisto. Gavau įsakymą būti su likusiais žmonėmis, pasiruošusiais vykti su transportu. Atvykęs vokiečių puskarininkis liepė 1 val. paruošti pietus, o pusę 2 val. jis išveš virtuvę. Iš visko matyt, kad mes iš čia vyksim į kitą vietą. Buvo dolmečeris Krakauskas, kuris pasakojo, kad bolševikai pradėjo puolimą ir jiems esą sekasi ypatingai nakties kautynėse. Jiems dieną padeda turėjimas šiltų rūbų ir papratimas veikti lauke žiemos sąlygose, o šių privalumų pas vokiečius trūksta. Matysim, kas toliau bus. Atrodo, kad vokiečiai traukiasi iki tam tikros įsitvirtinimo ribos. Gavau įsakymą su 10 žmonių pasilikti čia, ir mes perduodami 9 armijos belaisvių surinkimo punkto v-ko valdžion, o mjr. Brusokas su 17 žm. vyksta į užnugarį poilsui. Prie manęs palieka daiktai išvykusių su transportu. Mūsų butas liko ligoninė: atvyksta nakvoti sužeistieji.

17. XII. Laukiu atvykstant priėmėjus į naują tarnybos vietą. Baisiai liūdna, širdis nerami, lyg nujausčiau kokią nelaimę. Kariuomenė traukiasi; eina kokie tai pasikeitimai, neramios žinios iš fronto. O čia už sienos sužeistųjų vaitojimai, kurių privežė nemažai: be kojų, be rankų, viduriai sužeisti; du mirusius išnešė. Rusai pradėjo puolimą, pasakojo sužeistieji, esą atsikridę 30 anglų lėktuvų taip juos bombavo, kad net stebisi, kaip jie gyvi likę. Lyg ir vėl atsidengia

bedugnė, ir vėl matysiu karo baisenybės, juoba, kad aš lieku čia, kuriam laikui, nežinau. Buvau pas naujuosius viršininkus dėl maisto, šiandien dar mus maitina senoji komendantūra. Ryt žadėjo maistą duoti naujoji ir iš ryto ateis mus pasiimti. Nuobodžiai dieną praleidžiu, mąstydamas apie savo ir šeimos likimą. Rūpesčiai slegia galvą, kaip bus su tiek daug žmonių, priduotais ir savo daiktais, kad netektų jų kur numesti, bet pasitikiu Aušros Vartų Dievo Motina, ji man pagelbėjo iki šiam laikui, pagelbės ir toliau. Vakare netoli stoties kilo gaisras, padangė švytėjo, laukiau naktį bombavimo.

18. XII. Naktis praėjo ramiai. Rytą atėję atsisveikinti ltn. Timsrys, kuris išvyksta į Gžaską, bet nabagas sužeistas kur tai į kaktą. Neteko išsikalbėti, nes mažai laiko turėjo, tik pasakė – biškį atsitraukiam. Pasiruošimas išvykimui. Eina gandai, kad mes būk liksim kokiai 20 dienų. Buvau pas naujus v-kus. Gavau parėdymą rytdienai žmonių išsiuntimui. Atnešė pietus, kuriuos gavom iš belaisvių ligoninės. Pietūs labai blogi; juos valgo tik belaisviai: arklienos plaučiai ir kukurūzų sriuba. Nevalgiau, atidaviau Maksui. Vakare gavom mizerną davinį: duonos po pusę kepaliuko ir medaus. Atrodo, mus maisto atžvilgiu skriaudžia. Vakare aplankė mus lietuvis, SS mirties divizijos (Divizion Reichs) grandinis, kauniškis, tarnaujęs priešl. baterijoje (oerlikonistu buvęs Šančių Šaulių sporto klubo „Kovas“ dalyvis, tarnavęs 2PP griež. k-doj). Sausio mėn. iš bolševikų kalėjimų su tėvais repatrijavęs į Vokietiją, o ten stojo savanoriu į kariuomenę. Papasakojo savo įspūdžius, ypatingai apie praeitą kelią naujokystės SS daliniuose ir kokia ten buvusi drausmė, bet dabar džiaugiasi, nes išmokęs protauti, vargą panešti ir išdirbo fiziškai kūno raumenis, todėl ir pirmose linijose išbūtos dienos liko nebaisios, nors buvęs į šlaunį menkai sužeistas. Jaučiąsis save lietuviu, ir jam esą malonu pas mus pasikalbėti: apdalino mus cigaretėmis, o mes jį pavaišinom lietuviškais papirosais. Atsiskaičiau su skyrininkais su jų turėtais pinigais. Dabar jaučiuos švarus ir niekam neskolingas.

19. XII. Rytą su belaisviais nuvykau prie buvusios komendantūros būsto, ir ten 9 val. atvyko naujos k-ros inspektorius, nuo kurio gavau parėdymą sunešti malkas iš vieno kiemo į kepyklą. Darbą suorganizavau su 30 belaisvių, buvo malkos pernešamos, bet vėliau gavom arklius, tai jas suvežėm belaisviams padedant. Išvyko mjr. su žmonėmis, mes likom vieni. Paskyrė naują patalpą, išeisim iš tos smarvės, nes čia jau virto ligonine ir išeinama vieta. Pietūs vėl labai prasti: lęšiukai su kukurūzais ir kokio tai abejotino gyvio mėsa. Reiks ryt skųstis vyresnybei. Vakare atvyko vėl tas pats lietuvis, jam besėdint atsilankė dar vienas SS mirties divizijos dalyvis lietuvis šakietis, tarnavęs liet. kar. 3PP (II bat.), atleistas. Na ir užvirė gryna lietuviška kalba. Visi ilgėjomės savo tėvynės. Prisiminė būtas valstybes, bet nėr gražiau, kaip pas mus Lietuvoj, bet bjaurėjosi Rusija. Pasidalinę papirosais ir cigaretėmis išsiskirstėm. Vakare kilo gaisras priemiesty, matyt, tai partizanų darbas, paruoštas nakties veiksams lėktuvams. Rytą buvo ltn. Timsrys, papasakojo fronto padėtį, pasakė, kad bolševikų puolimas atremtas, mūsiškiai fronto išlyginimui pasitraukė vietomis 15–20 klm. Frontas esąs prie Ruzos miest., už Možaisko 35 klm. Sužinojau iš naujo v-ko, kad mus grąžins į savo dalį su pirmuoju belaisvių transportu, kurį palydėję grįšim jau į savo dalį. Gavau nurodymus rytdienai.

20. XII. Šiandien rytą su belaisviais nuėjom biškį pasivėlavę, ir apie 11 val. atvyko inspektorius, su kuriuo nuvykom į privačius namus, ir iš ten per prievartą buvo paimtos malkos, kurias nugabeno į ligoninę. Persikėlėm į naują butą šalia buvusio. Rusų lėktuvai labai aukštai besikraidydami mėtė bombas, bet toli nuo mūsų, matyt, aukščiau debesų besikraidydami nenu-taikė vietos. Buvau skųstis pas savo vyresniuosius dėl blogo maisto, žadėjo reikalus sutvarkyti.

*Gerą turime šeimninę, vakare pastatė virdulį ir pavaišino arbata. Buvo atėjęs ltn. Timsrys, ilgai šnekučiom politinėmis temomis ir apie karo perspektyvas.*

21. XII. Pabudau anksti rytą, prižadintas nepaprasto dundesio garsų. Pasirodo, mūsų artilerija šaudė visą naktį, matyt, bolševikai vystė nakties puolimą. Išėjau į gatvę, miestas tuščias, negirdėt jokio automašinių užesio. Kažkaip neramu, atrodo, būtumėm palikti Dievo valiai, šturpu ir pagalvoti, kad neatsidurtumėm ugnies linijoje jau būdami šioj pusėj. Turbūt vokiečiai apleis ir Možaiską, nes vakar degino paimtus iš bolševikų art. pabūklus. Išsiunčiau žmones darbams. Laukiu tolimesnių parėdymų. Popiet nueinu į dulagą, nusiskundžiu dėl maisto, susiginčiju, gaunu pažadą, kad ateityje gausim tą patį, ką ir gaudavom. Gaunu įsakymą būti pasiruošusiems išvykti su transportu, kurį palydėję grįšim į savo dulagą. Vakare susirinko lietuvių glėbelis, tarnaujančių vokiečių kariuomenėje: šančiškis, šakietis ir klaipeidietis, apsidalinom pergyventais įspūdžiais, išgėrė kavos ir išsiskirstė. Šančiškis padovanojo geras šiltas vilnones kojines, o šakiečiui užfundinom vilokus.

22. XII. Rytą nusiunčiau žmones į darbus, iš virtuvės grįžo ir pranešė, kad tuojau išvažiuojam, atnešė maistą 4 dienom. Gavau įsakymą, tuojau atvyko v-kas ir įteikė man ausveizą ir pranešė, kad turiu vykti su transportu į Viazmą ir esu ešelonu v-ku. Buvo atvykęs vokietukas lietuvis šančiškis atsisveikinti, ir vėliau visi išvykom į stotį pėsti, deja, per daug daiktų, ir pakeliui teko pavaryti padvadas ir daiktus nuvežti į stotį. Čia radom belaisvius jau pakrautus į vagonus. Neužilgo išvykom (apie 14 val.). Nepaprastai gerai, kad Viazmą pasiekėm apie rytą.

23. XII. Diena praeina Viazmoje. Papenim belaisvius ir gaunam įsakymą grįžti atgal į savo dulagą, nors buvo manyta, kad teks važiuoti toliau. Ešeloną perdavėm vietinio dulago žinion, kuris paskyrė naujus palydovus. Stebėtina – vieną mirusį teradom, ir tą buvusį ligonį, ir neteko nei vieno nušauti. Laimingas ešelonas. Miegam kareivių nakvynės namuose, netoli stoties.

24. XII. Išvykom iš Viazmos, stoty matėm begalę sužeistųjų, atvežtų iš fronto, kuriuos sutalpino stoty. Mums teko palaukti lauke. Vargo daug turėjau su savo daiktais, kai reikėjo nueiti surasti traukinį bent už 2 klm. Važiuom sanit. traukinį, kuriame mums davė vietos atrakinę vieną vagoną; šiaip į jį keleivių nepriima, kad nepriterštų. Išvykom 12.30 val. Gžatską pasiekėm apie 6 val. vakare. Čia turėjau išlipti, nes mūsų dulagas esąs apsistojęs kaime, apie 20 klm. Nakvynę pasirinkom stoty. Atvykom, vokietukai pasistatę eglutę, uždegė vieną žvakutę, gurkšnoja degtinę ir dainuoja kalėdines dainas. Vėliau eglutė pasipuošė dar keliomis žvakutėmis, išsigėrė vokietukai prakalbas sakė ir dainavo. Liūdna pasidarė prisiminus savo šeimą. Galvojau, kaip jie ten praleidžia Kūčias, o aš guliu ant grindų, biškį paklotų sumaltų ir utėlėtų šiaudų. Psk. Ulikas išbėgo į ortskomendantūrą\* ieškoti fartlegungo\*\* Kalėdoms, bet, deja, nieko negavo. Su psk. Zavadskiu atsisdė užkandom po biškį duonos su konservų liekanomis, dar gavau nuo ukrainiečių marmelado, tai ir atšventėm Kūčias.

25. XII. Rytą atsikėlę nusiuntėm vieną mūsų kareivį Kelmę, vertėją ir vokietuką surasti pastočių, kad galėtumėm nusigabenti su daiktais į mūsų dalį, tačiau atvykęs Kelmelis pranešė, kad mūsiškiai stovi čia pat. Susitvarkiau, pasiėmęs žmones nuvykau į būstinę pas savuosius, kuriuos radau čia pat prie stoties. Atvykęs prisistačiau mjr. Brusokui, bet pastebėjau, kad jis mane sutiko labai šaltai, o taip pat šaltai pasisveikino ir ltn. Vaitkevičius, matyt buvo, kad

\* Ortskomendantūra – karo lauko komendantūra.

\*\* Fartlegungas – kelionės daviny.

jie ko tai ant manęs pikti, kaip vėliau sužinojau, esą aš per daug sau teisių pasisavinęs ir esą per daug savistoviai dirbau, nesiskaitydamas su mjr., esą net aš norėjęs Kurkajobą užsiųsti į lagerį ir įvairios kitos neesminės smulkmenos.

O mjr. piktumą aš suradau tame, kad jis: 1) prieš išvykdamas iš Možaisko prasišė kortomis; pinigų išlošė Kurkajobas; 2) aš atsisakiau vežti ir čia saugoti (Možaiską) nuosavus daiktus tų žmonių (31), kurie buvo išvykę su transportu į Smolenską, o įpiršau jam juos pasiimti su savim išvykstant į Gžatską; 3) atsisakiau keisti ne laiku sargybą paliekančiais Možaiske žmonėmis prie belaisvių ligoninės, na ir bendrai su mjr. mes nelabai gerai sugyvenom. Iš mjr. kalbos tono buvo matyt, kad jis man pasakė, esą eik į senąją dulagą su savo žmonėmis, gal jie tave išvešią į Vokietiją, nes jis į ten vyksta, o mes esą priskirti į naująją dulagą Nr. 124. Radau grįžusį ltn. Ščepanavičių. Atvežė nuo žmonos siuntinį ir didelį laišką. Kiek tai suteikė man malonumo ir džiaugsmo. Radau šeimos fotografiją, žiūrėjau ir verkiau. Laišką skaičiau balsiai, ir aš su psk. Zavadskiu graudžiai raudojom. Rodos, kad galėčiau, visko atsižadėčiau ir parvažiuočiau nors 1 val. savo šeimos tarpe pabūti, bet, deja, ir visos viltys žlugo, nes ką kalbėjo, kad mes būsim paleisti į namus, kai tik dulagas vyks į Vokietiją poilsui, bet dulagas vyksta į Vokietiją, o mus perdavė kitam, čia Gžatske pasiliekančiam, tai ir vėl visos viltys žlugo. Ltn. atvežė šventėm iš Kautino s-tos apie 50 litr. degtinės, tabokos, papirosų. Na ir girtuokliavo, užė, dainavo ir mušėsi. Nusigėrė vada, nusigėrė kareiviai. Nukentėjau ir aš: mjr. atleido nuo būrio viršilos pareigų, girti kareiviai gavo pirkti liet. tabako po 60 pf., o aš esą buvau vienam pardavęs net už 4 markes, net gerai ir neatsimenu kada, ir jei buvau tokiam Bertašiui pardavęs ir tai sakiau, kiek duosi, o tas jei davė, tai pats tiek davė, aš kainos nenustatinėjau, o išgėrę nieko nežiūrėjo, aš pavargęs iš kelionės miegojau, mane ltn. Vaitkevičius per kareivius iššaukė į savo kambarį ir čia pamačiau girtų bent 7 kareivių vadus, kurių vienas, Staškūnas, kirto man į ausį sakydamas, kam aš tiek daug imu už taboką. Čia ltn. Vaitkevičius nieko nesakė ir nesudraudė, o dar esą pasakęs, kad už lupikavimą reikia gerokai primušti ir išvedus į lauką su šviečiančia kulka peršauti. Girtiems to ir tereikėjo. Pabėgau nuo jų ir vėl nuėjau į kareivines gulti. Atbėgo į čia ir tapau girtos minios auka. Sumušė galvą, kūną, rankas, nebuvo vietos, kur nebūtų buvę smūgio žymių. Ir taip nukentėjau, kai nebuvo vadų. 2 miegojo, o vienas tyčia, veikiamas alkoholio, kareivių minią užsiundė. Vėliau jie buvo susikibę su vokiečiais, bet šie nuėję prikėlė mjr. ir liepė sutvarkyti savo kareivius. Įtūžus minia išsiskirstė ir nuėjo gulti. Tik tik vienas kito nenušovė. Laimė, nebuvo šovinio šautuvo lizde, o tai nedaug stigo. Bendrai mūsų kareivius, čia esančius, labai bloga tvarkyti: nedrausmingi, visi nenori tarnauti, nesiskaito su savo gyvybe, yra nužudę ne mažiau po 50 belaisvių ir yra sužvėrėję, o ypatingai girti.

Nukentėjau ir neturėjau kam pasiskųsti, nes kareiviai mušeikos buvo vadų mylimi. Priuštą be jokio poilsio ir miego išvaikščiau visą naktį. Taip praėjo pirmoji Kalėdų diena. Tokios dar nebuvo mano gyvenime. Kristus geboren. Linksma visiems, aš liūdnas slankiojau po kampus koridory, bijodamas, kad nenušautų, nes projektą kažkas buvo pasiūlęs.

26. XII. Kraustymasis į naujai paskirtas patalpas Smolensko gt. 32 Nr. Viršilos gavom atskirą kambarį, šiltas, malonus. Namas atrodo pr. šimtmečio statybos. Miestas pasižymi irgi senos statybos liekanomis, nieko nauja neįdėta. Atvykęs į kambarį pasitaisiau lovą ir guliau, nes sirgau po sumušimo.

27–30. XII. Sergu ir guliu. Ateina aplankyti ltn. Ščepanavičius, reiškia užuojautą ir kaltina ltn. Vaitkevičių už netaktišką pasielgimą ir gailisi, kad nuėjęs anksti gulti. Gulėdamas dažnai apsisverkiu, galvoju apie šeimą. Liūdesys kankina sielą, net nesinori gyventi. Su vsl. Uloza



sekmadienį abu skaitėm maldaknygę, ir jis gailiai verkė ir mane gaudino. Rodos, nerandu ir žodžių savo liūdesiui išreikšti. Kaip pergalvoji, koks mūsų likimas laukia ir kada mes grįšim į namus, tai vėl ašaros ir vėl likimo valiai pasiduodi. Vien tik maldomis ir gyvenimi. Čia jau daug geriau, ypatingai, kad gaunam ne iš sukčių rankų, o tiesiog iš armijos tiekvietsės. Mais-tas geras, gaunam ir rūkalus, saldinius ir net šokoladus. Dulagas irgi žmoniškesnis, atrodo, neseniai atvykęs į čia iš Prancūzijos. Dažnai kvaršinu ltn. Ščepanavičių su atostogomis, sako, būk žadėję po Naujų Metų. Laukiu tos linksmos žinios.

31. XII. Artinasi Naujieji Metai. Aš dar guliu, lyg ir visomis svajonėmis nuplaukiu į savo brangią šeimą. Svajoju: kaip mano žmonelė sutiks Naujuosius Metus. Prisimenu, kaip būdavo smagu ir linksma; valso ir bokalo sukury sutikdavau su žmonele Naujuosius ir palydėdavau senuosius Metus. O dabar? Dabar mes sėdim tolimam nuo Tėvynės Rusijos miestely Gžatske, kur gyvenimas yra miręs. Čia yra fronto linija, ir linksmybei čia ne vieta, nes matai tik pilkąją kareivių masę, sužeistuosius ir mirstančiųjų vaitojimus ir žiaurų elgesį su belaisviais. Atrodo, mes čia esam uždaryti į kalėjimą, tik su tuo skirtumu, kad nėra ant langų grotų ir gali laisvas vaikščioti po miestelį. Atskirti nuo savo Tėvynės ir nuo gyvenimo triukšmo. Prisimenu žmonos laišką: „... nors vieną valandą pabūtum šeimoje ir tu pasijustum josios laimę, juk ir tu esi žmogus...“ Taip norėčiau aš pabūti nors vieną valandą, ir tą valandą skirčiau šeimai sutinkant Naujuosius Metus. Aš ją pats asmeniškai pasveikinčiau ir būčiau tikrai laimingiausias žmogus pasaulyje. O dabar esu robotas, kur stumia, ten einu, kur veža, ten važiuoju; kur įsako eiti, ten einu. Esu žmogus be jausmų, be gailėsčio, atstumtas nuo gyvenimo ir matęs tik vien mirtį prieš savo akis. O ji gali būti kiekvieną kartą: dieną ir naktį skraido priešo lėktuvai, girdisi kanuolių garsai ir fronto linija netoli. Be to, juk nemaža yra ir įvairaus gaivalo, kuris nors prisisukęs tyko kur nors sau aukos. Bet... juk tai karas. Apie grįžimą į namus ir nemanyk. Gali taip atsitikti, kad ir sūnus bus pašauktas kariauti. Juk Amerikos žemynas įstojo į karą, taigi karo paliaubų greitai nėra ko laukti ir laimingo šeimyninio gyvenimo galiu nesulaukti. Ma-tyt, su žmonele karo išvakarių dieną turėjau paskutinę jaukią vakarienę „Zacišėj“ Vilniuje.... Bijau, kad tik nebūtų mano pirmosios meilės savo žmonai veikalo „Vergijos Griuvėsiuose“ Igno ir Julytės tragedijos....

Mes, trys viršilos – Uloza, aš ir Pilipavičius, nors kiek nutarėm atžymėti Naujųjų Metų sutikimą. Turėjau dar pusbonkę, žmonos atsiųstą švenčių dovaną, lašinių, dešrų. Iš gaunamos maisto ekonomijos paėmėm dvi dėžutes sardinkų (prancūziškų), sutaisiau svogūnų su rūgštimi ir nutarėm laukti 12 val. nakties ir visi trys po čerkutę nugerti už laimingesnę ateitį. Taip ir padarėm. Pas vadus buvo susirinkę vokiečiai: vienas viršila ir leitenantas mūsų dulago. Pasibaigus jiems vizitacijai ir sutikimui Naujųjų 1942 Metų, atėjo ltn. Ščepanavičius, pasveikino mus Naujųjų Metų ir pakvietė pas save į kambarį išgerti likučių. Čia mus pasveikino nuoširdžiai, jau ant manęs be pykčio mjr. Brusokas, o ltn. Vaitkevičius, paduodamas ranką man, ištare: „Plevokai, lai bus viskas baigta“ ir puolęs ėmė mane bučiuoti, karštai spausdamas ranką ir linkėdamas daug laimės, greičiau pasiekti savo tėviškę. Ilgai bučiavomės be žodžių ir tikrai nuoširdžiai, kaip seni draugai, susitikom ir susitaikėm. Persiskyrėm be žodžių, ir jis nususuko nuo manęs. Pastebėjau jo veide ašaras, nors tas pats ir man buvo; negalėjom daugiau viens kitam nieko ištarti, bet viens kitą supratom. Juk aš nukentėjau nuo sužvėrėjusių girtų kareivių tik dėl jo kaltės, jam būnant neblaiviam, užpjūdžiusiam juos ant manęs. Jaučiausi esąs laimingas, kad konfliktas tarp mūsų pasibaigė. Juk pyktis, būnant kur tai toli nuo tėvynės ir atskirtiems nuo savųjų, kažkaip nema-lonu, ir mane tai labai slėgė. Dovanoju ir tiems visiems mušeikoms, nes pilnai atjaučiu, kad juos

blogais žmonėmis padarė tokios žiaurios gyvenimo sąlygos ir pergyvenimai karo audroje. Juk karas žmogų geriausį padaro žvėriu, bejausmiu ir nesiskaitančiu, kas jo laukia rytojaus dieną. Jei ką nors ir nužudytų, tai tas šiuo laiku jo atsakomybės jausmo nė kiek nevaržo...

Atsisveikinę išėjom baigti savo vakarienę ir atsigulę dar ilgai šnekučiavom ir dalinomės savo jaunystės pergyvenimais ir maloniais prisiminimais, laukdami, ką neša mums Naujieji 1942 Metai.

Gavau algą. Šitas dulagas algą padidino iki 36 markių į mėnesį.

Naujuosius Metus sutinkant miestely nepaprastai daug šaudė: užė kulkosvaidžiai, šautuvai, autom. pistol., revolveriai ir zenit. pabūklai. Raketomis švytėjo padangė. Prie šios „linksmybės“ prisidėjo ir mūsiškiai.

1942 metai

1. I. Naujieji Metai. Rodos, turėtų būti linksma, o taip liūdna, įvairiomis svajonėmis galvą suka. Neišeina mintis iš galvos, kaip parvažiuoti atostogų. Tik pasirodo ltn. Ščepanavičius, tuojau puolu prašyti atostogų. Pažada klausimą sutvarkyti, esą po Naujųjų Metų žadėję. Jis vyks į Lietuvą 6. I. Nežinau, ar laišką rašyti į namus, ar gal mane paleis? Bendrai, praėjo diena be jokių įspūdžių, vien tiktai mūsų trijų, besvajodama ateities perspektyvomis ir bepindama svajas, kaip parvažiuoti į namus. Šventinė nuotaika labai bloga, krūtinėje lyg ko tai būtų pripilta, ir ji taip sunki. Širdį kartais taip spaudžia, rodos, verktum ir verktum, ir nuo to lyg būtų geriau. Vsl. Uloza, pasiėmęs mano maldaknygę, mišių maldas atskaito. Aš su dolmečerių šnekučiuojam visai neįdomia tema, taip tik sau, kad užmiršti širdies griaužimą, kad išsklaidyti minčių chaosą. Per tą laiką mes taip daug iškalbėjom ir viens kito gyvenimą pažinom, rodos, artimesnių žmonių niekur nesurastum. Galop prisiminta seni pažįstami: vrsl. Budrevičius ir jo žmona, kuri buvus pasileidus. Ir taip bekalbant užmingi laukdamas rytojaus su naujomis viltimis.

2. I. Niūriai slenka dienos. Pradėjau rašyti laišką žmonelei. Šiandien vėl su mjr. susipykau dėl batų, esą aš Lietuvon siuntęs batus, o tuo tarpu nusimečiau aulus, kuriuos pirkau nuo belaisvių už tabaką. Gauta maistas ir degtinė. Ltn. įsakymu mums palikta 3 ltr., vieną patys nudžiovėm. 4 ltr. kareiviams išdalinau. Buvom išsigėrę, bet kas daryti, juk ir taip nuobodžiai slenka laikas. Gavau laišką nuo žmonos ir šeimos fotografiją.

3. I. Sirguliavau, paskirsčiau žmones į darbus ir gulėjau. Dolmečeris atsinešė iš komendantūros baklagę degtinės pasitaisyti, tai vaikščiojau visą dieną kaip apsvaigęs. Naktį lakstė bolševikų lėktuvas ir smarkiai bombavo Gžatską, vienur kitur padegė namus. Dauguma bombų krito už miesto lauke ir nieko nepadare. Širdis buvo nerami, atrodė, kad neklūtų kur nors į mūsų gyvenvietę, bet, ačiū Dievui, laimingai viskas praėjo.

4. I. Degė prošvaistėmis miestas, pasirodo, bombuodamas lėktuvas kai kur uždegė. Bombų buvo išmesta apie 50. Diena praėjo be ypatingų nuotykių.

5. I. Sirguliuoju, galvos skausmas nuolatinis, esu puolęs depresijon, net kyla noras baigti gyvenimo siūlą. Patarnaujantis belaisvis Kauka gauna kopūstų, juos išverda ir pamainau ant pietums mums pagamintos „Rogen“ koncentratų sriubos. Pavalgęs jaučiuos stipresnis. Vis ltn. primenu atostogas, pažada išrūpinti vasario, kovo mėn., visai puolu paniškon beviltin. Liūdna ir skaudu. Gaunu uždavinį kiekvieną dieną 7 val. su žmonėmis būti lagery ir juos išskirstyti darbams.

6. I. Ltn. Ščepanavičius ir ltn. Vaitkevičius ryt vyksta į Lietuvą. Pažada nugabenti čemodaną ir laišką. Grįžęs iš lagerio ėmiaus darbo: baigiau rašyti laišką, paruošiau čemodaną ir atskirą

siuntinėlj. Išsiunčiau visus mažai reikalingus ir šiai dienai prabanginius dalykus. Pasilikau tik baltinius ir rūkalus, ir tokius daiktus, kuriuos esant reikalui galėsiu bet kur palikti ar numesti. Paleido į atsargą su nušalusiais kojų pirštais eil. Ivošką (žemaitį); net pavydas ima: kodėl ne aš? Jis vyksta kartu su ltn. Gavau lagery pastabą nuo ltn. Švarco, kurio anksčiau visai nepažinojau, kodėl atvykęs neprisistačiau jam taip, kaip tai daro visa vokiečių kariuomenė.

7. I. Galvos skausmai nemažėja, matyt, tai yra nerviniai skausmai, o taip pat ir kairę akį traukia. Mažai miegojau naktį, anksti kėliau, vykau į darbus. Ltn. biškį sulaukė, priėmiau iš jo kareiviams už pinigų skirtą normą 3 mėnesiams rūkalų. Įdaviau žmonai laišką ir parašiau, kad paskambintų į Panevėžį ir paprašytų atvažiuoti į Rokiškį pasiimti siuntinių. Nusiunčiau 750 rub. ir 25 markes. Grįžęs iš lagerio, vėl juntų didelį galvos skausmą, gulinėju ir vėl leidžiu dieną. Manau eiti pas gydytoją, bet kraujais paplūdusi akis, reikia palaukti, kol atleis.

8–9. I. Rytą kėliau ir 7 val. vykau į lagerį, žmones į darbus išskirsčiau. Šiandien buvau pirty, tai nuo Baravuchos tokios pirties neturėjau, nežiūrint, kad kas savaitę keičiau marškinius, vis tik jie būdavo taip juodi, kad baisu ir pažiūrėti, o sušilęs kūnas juodomis virvėmis luposi. Dienos praslinko nuobodžiai. Pasakodami įvairius anekdotus, pav., buvo atsitikimas, kai vienas įsigėręs viršila su ltn. ėjo mergeliauti. Susitiko pašte stovintį kareivį, klausia: „Wo ist buf? Anderthalb jar nicht zu fikin...“\* „Ach so, – pagalvojęs atsakė. – Moskau str. 24 Nr. 1.“ Tai taip leidžia žmonės dienas; o aš tik paskendęs mintyse, kada grįšiu pas savo brangią šeimynėlę.

9. I. Anksti rytą bombavo stotį, bet...

10–12. I. Kaip ir kiekvieną dieną, einu į lagerį su žmonėmis ir juos išskirstęs grįžtu į butą. Keliu pusę šešių, grįžtu 9–9.30 v. Šaltis jau siekia 30–35 laipsn. Su maistu blogiau: laiku nepristato transporto, negaunam, kas priklauso, valgom įvairius koncentratų, kaip „Rogen“ ir kukurūzinius miltus bei arklieną. Duonos norma sumažėjo, žodžiu, kalta žiema ir jos keliai. Vsl. Uloza, atrodo, nervų suirusių, naktimis vaikšto ir pats neatsimenąs. Žodžiu, visų nervai netvarkoj, nes gyvenimo sąlygos yra pašlijusios, ir nėra noro gyventi.

13. I. Šiandien šaltis siekia apie 40 laips., nes nuėjęs į lagerį nosį nušalau. Daug belaisvių sušalusių lavonų išnešė iš barakų. Čia stovykla labai bloga, nes gyvenvietės įrengtos buv. Kolchozinių kūtėse\*\*, kur praeina ir šaltis, ir visa kita blogybė, žodžiu, sąlygos jų labai blogos, ne veltui vokiečių vadovybė ir skleidė lapelius belaisvių tarpe, esą dėl blogų gyvenimo sąlygų ir stokos maisto kaltė krinta bolševikų vyriausybei, nes ji viską sunaikinusi. Dažnai skraido bolševikų lėktuvai taip aukštai, kad vos užmatai paprastą akimi, bet juos ir apšaudo. Šiandien pristatė vokietukai vieną belaisvį, norėjusį pabėgti, kaime sulaikytą. Daviau jam 20 bizūnų ir įsakiau perduoti lagerio puskarininkui. Šiandien buvau pas vokietukus, kurie dažnai važinėja į Lietuvą. Gražius prisiminimus apie ją turi. Žadėjo duoti lietuviškų maisto kortelių. Pakeičiau jiems rusų šoferį kitu – ukrainiečiu, geresniu.

14. I.–17. I. Dienos slenka normaliai. Kiekvieną dieną ta pati istorija. 15. I. gavom šnapso. Kareiviai savo normas pardavė 3 žmonėms: j. psk. Urmanavičiui, Staškūnui ir Šniokai. Šie pasigėrė, mušėsi, kabinėjosi, bet neteko pačiam jų matyti. Bendrai sužvėrėję mūsų žmonės, sunku vadovauti jiems. Vokiečių kpt. Bohme atėjęs darė pranešimą apie mūsų pareigas ir kaip reikia elgtis su belaisviais. 16. I. mjr. vedė pasikalbėjimą su kareiviais, pagrasino, kad galys parašyti

\* Iškraipytas vokiškas sakinytis „Wo ist Büff'et? Anderthalb Jährig nicht zu finden...“ – „Kur yra bufetas? Pusantį metų negaliu surasti...“

\*\* Kūtė – tvartas.

raportą ir kaip nepatikimus išformuoti, o pasėkos šio gali būti kai kam laimė pasiekti Lietuvą, o kai kas gali atsidurti ir blogesnėje vietoje, bet grįžusiems į Lietuvą ir nekas laukia, jog ir ten bus mobilizacija, juk iki pavasario Lietuva turi pastatyti po ginklu 300 000 kariuomenės, kuriai gali tekti išeiti į ugnies liniją, o čia mums tuo tarpu juk nėra taip bloga.

Bendrai tvarka būry yra pašlijusi, kareiviai bruzda, nepatenkinti, visi nori grįžti į namus. Savo viršininkų neklauso. Jei ir duodi įsakymus, tai atrodo baisu, nes gali, ko gera, iš patamsės gauti mušti. Kuriais bausmės bandymo būdais vadovautis, nežinia: ar vokiečių (jų nežinom), ar lietuvių. Dirbti ūpas visai blogas ir nenorom jo imies; jokios iniciatyvos. Atrodo, ir mjr. užsidaręs kambary sėdi ir niekur nieko, jokių priemonių nesiima.

18. I. Sekmadienis. Nieko jis nesijaučia, atrodo, visos tokios pat dienos. Ir šiandien grįžau tuo pat laiku iš lagerio, nusiskutau, norisi jaustis šventadieniškai. Draugai žada paieškoti degtinės, mjr. kepa vištą, reikia ką nors nugerti.

Eina gandai, kad mes iš čia galim išvykti atgal. Vakar į Gžatską atvyko ltn. Timsrys iš Možaisko, kur mes iš pirmo sykio apsigyvenę buvom. Tie namai vokiečių susprogdinti tapo tuo metu, kai rusų lėktuvai skraidė ir bombas kur tai toli mėtė; taigi vokiečiai apleis Možaiską ir įsitvirtinimo linijas užims ties Borodino.

19–22. I. Nuobodžios dienos slenka. Jau nubodo tas kasdieninis vaikščiojimas į lagerį ir kasdieninės scenos matyti belaisvius sušalusius ir jų krūvas lavonų. Šalčiai didėja. 21 / I buvo 43 laips, 22 / I krito iki 35 laipsn. ir taip kasdien. Keletą dienų paeiliui Uloza vis atneša po baklagę degtinės, tai mes trise taip ją ir ištuštinam, apsvaigstam ir kalbamės iki vidurnakčio. Eina gandai, esą reikia Ulozą paleisti į atsargą kaip nesveiką, tai mjr. tarpininkavo, o gydyt pažadėjo. Jei tai įvyktų, tikrai laimingas žmogus būtų. Dažnai skraidė lėktuvai, bet žalos mažai padaro. Šiandien degė miestas, nakties glūdumoje švytėjo padangė raudonais liežuviais.

23. I. Grįžęs iš lagerio tikrai sužinojau, kad Uloza vyksta į namus. Jis džiaugėsi, bet ir aš jaučiau malonumą, kad jam teko laimė apleisti šį skurdų ir nuobodų gyvenimą. O gal bus pradžia ir tolimesnio visų mūsų paleidimo? Lauksim, kas bus toliau. Reiks vėl siuntinuką paruošti žmonelei ir pinigų išsiųsti. Ir taip dieną po dienos stumiui ir nežinau, ko laukiu. Šiandien šaltis siekia 46 laipsn., buvau 3 kartus nušalęs nosį ir turėjau sniegu trinti.

24. I. Vsl. Uloza vis tik vyksta į namus. Kokia jam laimė. Kad būčiau aš jo vietoj. Gaunu naują paskyrimą, perimu nuo vsl. Ulozos pareigas ir pirmą kartą nueinu gauti fartlegungo į sandėlį, susipažįstu su sandėlio vedėjais. Vėl turėsiu bėdos su vokiečių kalba. Mat kas lietė lagerio reikalus, jau šiek tiek galėjau vokiškai susigrabalioti ir suprasti, bet dabar turėsiu mokytis žodžius, kas liečia fartlegungo reikalus. Savo pareigas perdaviau psk. Zavadskiiui. Parašau žmonelei laišką, sudarau pundą 7000 rub. ir siuntinuką. Paruošiu išsiuntimui. Naktį skraidė rusų lėktuvai. Numesta bomba krito netoli apverbiuro, kur iškrito langai.

25. I. Sekmadienis. Paskutinį kartą nueinu su psk. Zavadskiu į lagerį ir jį perstatau lagerio vaikams. Dar šiandien naujiena – gaunam už 21. XII.–21. I. šeimos priedą 93 markes, na šią sumą nutariu, pridėjęs dar 7 markes, persiųsti žmonelei, na ir dar likusius 2000 rub. Vakar buvęs ltn. Timsrys prašė manęs surasti tinkamus tipus iš belaisvių tarpo, kuriuos galėtų persiųsti per frontą pas bolševikus su propagandine medžiaga. Šiandien suradau 2 ir juos pasiunčiau pas jį, bet jis buvo išvykęs. Buvau atnešti duonos ir galutinai viską paruošiau persiuntimui dovanų žmonai. Ryt 10 val. vsl. Uloza išvyksta.

26. I. Karštai atsisveikinom su vsl. Uloza ir palinkėjau jam laimingos kelionės. Liepiau pakinkyti arklį, ir jį su daiktais nuvežė. Pasirodo, pavėlavo į traukinį 10 min. ir išvyko tik

apie pietus su prekinio traukiniu. Kažkaip jautėsi prislėgta nuotaika, lyg aš čia lieku kokiam tai nežinomam likimui. Vakare buvom su dolmečerių fartlegungo, už kepurę gavom pusę litro degtinės. Vakare trise išgėrėm, ir dar psk. Zavadskis, atsikraustęs į mūsų kambarį, išmainęs ant laikrodžio, tarp kitko gavo iš vokiečių ir puoduką degtinės. Pasidalinom. Ir taip šnekučiuodami užmigom.

27. I. Dabar nors nereikia keltis anksti, o tai būdavo pusę šešių ir šok iš lovos. Guliu, visi išeina į tarnybą, aš atsikeliu, pavalgau, vėl gulu ir skaitau knygą. 4 val. p. p. buvau fartlegungo išgauti, išdalinau žmonėms, ir taip diena praslinko.

28. I. Grįžo iš komandiruotės Šnioka su Staškūnu. Pasakojo, kad bombavo Viazmos stotį, kai jie stovėjo su transportu belaisvių. Bombos sproginėjo prie vagonų, bet buvo priversti pasišalinti į nuošalesnę vietą. Grįžę rado du vagonus atidarytus ir belaisvius išlaksčiusius, bet po vieną surinkę net daugiau ir pristatė į Smolenską. Taip pat jiems būnant Smolenske jį bombavę.

Ši naktis buvo nerami ir čia: dundėjo kanuolių balsai, girdėjosi sviedinių ir bombų sproginimai. Atrodo, bolševikai vykdė puolimą. Širdy kažkaip neramu, juk gali būti ir netikėtumų. Štai man berašant lėktuvą skraido ir bombuoja miestą. Širdis, rodos, iškris iš krūtinės, nors nepuolu desperacijon, manau, kad Aušros Vartų Dievo Motina manęs neapleis. Krinta bombos už 300–400 m nuo mūsų namų.

29. I. Sekmadienis. Gaunu algą – 45 markes. Atėjęs dailininkas belaisvis nupaisė mane atminimui. Buvau fartlegungo, bet nieko negavau ypatinga. Gavom gefangenišką duoną. Daug šių dienų praleidžiu galvodamas, kaip rasti būdą dėl savo sveikatos pasiliuosuoti į namus. Užtai ir naktį sapnavau, kad buvau pas gydytoją, ir jis man prirašė gydymą net iki rugsėjo mėn. ir, rodos, kurortą paskyrė kokiam tai Belorusijos kampelyje. Ir taip liūdnai slenka dienos.

29–31. I. Gaunu 3 val. p. p. fartlegungą 3 dienoms, o taip pat 9 litr. degtinės. Išdalinu 6 litr., o likusius išgėrėm mes: 1 litr. keturiese, o 2 litr. dviese per dvi dienas. Lošėm kortom, per dvi dienas išlošiau apie 2000 rub. Dienos praslinko nepastebėtai, nes vaikščiojau apsiblausęs. 31. I. ėjau vėl su dolmečerių fartlegungo, bet nebuvo atvežta, tai nieko ypatingo negavom. Tą dieną jaučiaus labai blogai, sirgau ir buvau puolęs desperacijon.

3. II. Gavau fartlegungo, su degtine, tai tas dvi dienas apglušęs buvau. Lauko policija pradėjo turėti reikalų su mumis: atveža ir prašo priimti savo apsaugon įvairius tardomuosius, mat pasitiki mūsų šiais vyrais. Šiaip dienos praslinko neįdomiai: gulinėjau, tai nuėjęs pas kareivius šnekučiavaus, tai kortomis lošiau, bet be rezultatų.

4. II. Vėlai kėliau, bet nuobodžiai slinko diena. Lėktuvai bombavo dieną ir naktį, bet stipri priešlėktuvinė apsauga juos nuvaiko. Šiandien naktį girdėjosi ir patrankų šaudymas veik visą naktį, matyt, rusai vėl daro puolimą. Juk mes ne per seniai bolševikų buvom apsupti, bet vokiečiai išėjo iš apsupimo ir sunaikino kur tai pagal Viazmą 4 divizijas, daugiausiai mongolų rasės. Bendrai netikėtumų galima laukti. Pasirodo, kautynėse, išeinant iš apsupimo, turėjom ir mes atskirą uždavinį.

6. II. Sekmadienis. Liūdnai slenka diena. Ji tokia nuobodi, svajomis galva sukasi. Naktį sapnavau bombavimą ir didelį gaisrą, o aš važiuavau ir tolinausi nuo jo. Gal parvažiuosiu namo? Taip sprendžiu iš sapno. Mat gaisrą sukėlė prieš mane mjr., esą aš sukau maistą nuo kareivių, cigarus, šnapsą, na ir kavą. O juk apie tai kareiviai sužinoję, aišku, kaip vienas sukils, na ir man teks šalintis, bėgti, važiuoti.... Na, ką padarysi. Dievas vienas tebaudžia mane už padarytas gyvenimo nuodėmes. Tik ta kančia prie tokių gyvenimo aplinkybių yra per daug žiauri.

*Daug ką galvojau, ir mintis susiduria, kaip parvažiuoti į namus. Rytoj žadu eiti į ligoninę. Gaunu vėl naują paskyrimą: vieną dieną aš, kitą – Zavadskis, eisiu į lagerį. Be to, turėsiu kas antrą dieną dar eiti tikrinti tarnybą po pietų. Perdaviau sandėlį Vaičiui. Širdį taip spaudžia, krūtinėj taip kartu, rodos, kad šiandien, kai lėktuvai skraido, mestų į mūsų namą bombą, tai taip būčiau patenkintas, kad žūčiau. Nebesinori nei kiek gyventi, jau išseko kantrybė. Bet... dar turiu viltį, kad Aušros Vartų Dievo Motina man dar turės pagelbėti.*

9. II. Buvau pas gydytoją. Jis nuodugniai mane pažiūrėjo, nusiskundžiau nuolatiniu kosliu ir kartais diegimu šone, akių silpnu matymu, galvos užimu, ausies užkrėtimu ir silpnu girdėjimu, visišku nervų suirimu ir visos energijos išsekimu. Davė vaistų, liepė atvykti už savaitės, o į knygą įrašė iki atskiros parėdymo naudoti tik vidaus tarnybai. Lauksiu, kas bus už savaitės. Iš jo akių ir stropaus apžiūrėjimo sprendžiu, kad aš pradedu sirgti džiova. Mjr. įsako eiti į lagerį po pietų tikrinti tarnybą. Nueinu. Jaučiuosi lyg peršalęs.

10. II. Mjr. parėdymu turim abu su Zavadskiu keistis: vieną dieną rytą – jis, kitą – aš. Bet Zavadskis sutinka kas rytą vaikščioti. Taigi ir šiandien drožiu į lagerį po pietų. Kaip ir paprastai pašakai (?) prižiūri, kol juos pašeria. Šiandien išrinko 85 ukrainiečius, kurie numatoma panaudoti tautiniam legionui kurti. Parėjau vakare, jaučiaus lyg ne viskas tvarkoj. Lyg ir sirgti pradėsiu.

11. II. Rimtai sergu. Visas degu karšty. Skauda galvą, kosulys ir biškį skauda krūtinę. Gavau algos 28 markes. Mat nuo 1. II. sumažino šeimos (?) priedą. Rytą žadu eiti pas gydytoją ir šiandien surašau visą litaniją savo ligų ir gale prirašau, kad mane atleistų iš kariuomenės kaip sergantį.

12. II. Atsikeliu, nors jaučiu, kad vos tik ant kojų pastoviu. Mjr. pataria, esą geriau būsią, kad aš gulėčiau lovoj, o į čia gydytoją pakviestų. Taip ir padariau. Išeina dolmečeris, bet ir tas kombinatorius: irgi eina su surašyta litanija ir turi pretenzijų vykti į namus. Bet laukiu Dievo sprendimo. Grįžta dolmečeris, praneša, kad gydytojas negalės ateiti, nes likęs vienas. Tegul šiandien paguli, o rytoj pats ateis, kilo klausimas apie paleidimą į namus. Dolmečeriui ir man įsakyta ryt 10 val. atvykti. Prašiau...

*Lietuvos visuomeninių organizacijų archyvas, f. 16895, ap. 2, b. 186, l. 46–78. Nuorašas.*

## Nuorodos

<sup>1</sup> P. Stankeras, *Lietuvių policija 1941–1944 metais*, Vilnius, 1998, p. 200.

<sup>2</sup> Žiemgala, 2000 m., Nr. 1, <[http://www.ziemgala.lt/z/2000\\_01\\_09.html](http://www.ziemgala.lt/z/2000_01_09.html)>

<sup>3</sup> J. Dobrovolskas, *Pergalės karių gretose*, Vilnius, 1985, p. 29.

<sup>4</sup> P. Klimas, *Lietuvos diplomatinėje tarnyboje, 1919–1940*, Vilnius, 1991, p. 169.

<sup>5</sup> A. Bubnys, *Vokiečių okupuota Lietuva (1941–1944)*, Vilnius, 1998, p. 436.

<sup>6</sup> *Durchgangslager für Kriegsgefangene (Offiziere und Mannschaften)* – Laikinoji karo belaisvių (karininkų ir eilinių) stovykla.

<sup>7</sup> *Lager für kriegsgefangene Offiziere.*

<sup>8</sup> *Stammlager für kriegsgefangene Mannschaften-soldaten.*

<sup>9</sup> Ch. Dieckmann, „Karo belaisvių žudymas“, *Karo belaisvių ir civilių gyventojų žudynės Lietuvoje 1941–1944*, Vilnius, 2005, p. 16.

<sup>10</sup> R. Müller-Hillebrand, *Das Heer, Entwicklung des organisatorischen Aufbaues, 1941–1945*, Bd. 3, Frankfurt am Main, 1955, S. 18.